

หนังสือชุดเยือนถิ่นเพชรราชภัฏ-เพชรล้านนา เล่ม ๓ การแพทย์พื้นบ้านล้านนา

สำนักศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

๒๕๖๔

หนังสือชุดเยือนถิ่นเพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา เล่ม ๓

การแพทย์พื้นบ้านล้านนา

ปนัดดา โตคำนุช

นักวิชาการศึกษา

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

๒๕๖๔

การแพทย์พื้นบ้านล้านนา

ผู้เรียบเรียง : ปนัดดา โตคำนุช

ผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบข้อมูล : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิโลบล วิมลสิทธิชัย

ออกแบบปก / ภาพปก : นายวีรพิชญ์ หิมารัตน์, ปนัดดา โตคำนุช

จัดพิมพ์โดย : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

คำนำ

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ได้ดำเนินโครงการเยือนถิ่นเพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเยี่ยมเยียนและเป็นกำลังใจให้ครูภูมิปัญญาที่ได้รับการคัดเลือกเป็น “เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา” ของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เพื่อให้มีพลังกายและกำลังใจในการสร้างสรรค์ผลงาน เกิดการอนุรักษ์และสืบสานไว้ซึ่งมรดกของชุมชน เพราะชุมชนเป็นรากฐานของการพัฒนา ทั้งนี้การพัฒนาจะต้องเป็นการพัฒนาควบคู่อย่างสมดุลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม จึงจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม จัดทำหนังสือชุดเยือนถิ่นเพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา เล่ม ๓ การแพทย์พื้นบ้านล้านนา โดยรวบรวมและสกัดองค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนาจากเพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ซึ่งเป็นพ่อครูและแม่ครูที่มีผลงานเชิงประจักษ์และเป็นที่ยอมรับของสังคม ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการสืบสานและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพชนไปยังเยาวชน ตลอดจนจนเป็นการสร้างตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อชุมชนและสังคมอีกด้วย

ปนัดดา โตคำนุช

นักวิชาการศึกษา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

สารบัญ

คำนำ	ก
สารบัญ	ข
การแพทย์พื้นบ้าน	๑
หมอพื้นบ้าน	๒
ลักษณะของหมอพื้นบ้าน	๒
ประเภทของหมอพื้นบ้าน	๓
ความเชื่อพื้นฐานของภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านภาคเหนือ	๑๙
วัฒนธรรมสุขภาพล้านนา	๒๑
เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา การแพทย์พื้นบ้านล้านนา	๒๔
เอกสารอ้างอิง	๓๕

การแพทย์พื้นบ้านล้านนา

การแพทย์แผนไทยเป็นภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่ใช้ในการดูแลสุขภาพ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ทำให้มีชื่อเรียกที่แตกต่างกันตามภูมิภาค เช่น การแพทย์พื้นบ้านล้านนา การแพทย์พื้นบ้านภาคใต้ เป็นต้น ส่วนผู้ที่ทำหน้าที่ในการรักษาจะเรียกว่า หมอเมือง หมอพื้นบ้าน (บุญบงค์ ผึ้งแจ่ม, ๒๕๕๙) ทั้งนี้ การแพทย์แผนไทยสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพ ด้วยการนำทรัพยากรธรรมชาติมาประยุกต์ใช้อย่างชาญฉลาดของบรรพบุรุษ ตลอดจนความสามารถของคนรุ่นหลังในการสืบทอดองค์ความรู้ (ธารา อ่อนชมจันทร์ และคนอื่น ๆ, ๒๕๓๕)

การแพทย์พื้นบ้าน

การแพทย์พื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาด้านสุขภาพของท้องถิ่น เป็นการดูแลสุขภาพของกลุ่มชนชาติพันธุ์ โดยใช้ความรู้ที่สืบทอดกันมาในชุมชนที่สอดคล้องกับความคิด ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ทรัพยากรในชุมชน ฯลฯ ที่สะท้อนให้เห็นถึงบทความการดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้าน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพในระบบทั้งในระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยหมอพื้นบ้าน (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, ๒๕๖๒, น.๓)

พระราชบัญญัติวิชาชีพแพทย์แผนไทย พ.ศ.๒๕๕๖ ระบุว่า “การแพทย์พื้นบ้านไทย” เป็นการตรวจ การวินิจฉัย การบำบัด การรักษา การป้องกันโรค การส่งเสริมและการฟื้นฟูสุขภาพ โดยใช้องค์ความรู้ที่สืบทอดกันมาในชุมชน

เสาวณีย์ กุลสมบุรณ์ และคนอื่น ๆ (๒๕๕๐, น.๙๒) ให้ความหมายของการแพทย์พื้นบ้านว่าเป็นภูมิปัญญาการรักษาโรคของท้องถิ่นและชาติพันธุ์ที่มีฐานคิดและแบบแผนการปฏิบัติที่ผสมผสานระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติ ศาสนา และประสบการณ์จากการปฏิบัติจริงที่สะสม สืบทอดและใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น โดยหมอพื้นบ้านมีความสำคัญในการรักษาโรค

จันทร์จิรา เจียรณัย และคนอื่น ๆ (๒๕๕๖, น.๓) กล่าวว่า การแพทย์พื้นบ้าน (Traditional Medicine) เป็นระบบวัฒนธรรมในการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะวัฒนธรรม และมีการเรียนรู้โดยอาศัยรากฐานประสบการณ์และรากฐานความเชื่อ ศาสนา ทั้งนี้ ระบบการแพทย์พื้นบ้านประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบ คือ หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และบริบททางสังคม – วัฒนธรรม ตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์แผนปัจจุบัน ตลอดจนระบบการแพทย์อื่น ๆ ในสังคม จึงทำให้ระบบการแพทย์พื้นบ้านต้องมีการปรับตัวและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น สรุปได้ว่า การแพทย์พื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพและรักษาโรคของชุมชนและชาติพันธุ์ที่มีการสืบสานและสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน โดยมีหมอพื้นบ้านเป็นกลไกสำคัญ เชื่อมโยงระหว่างการรักษาทางเลือกและการแพทย์สมัยใหม่

หมอพื้นบ้าน

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ระบุว่า หมอพื้นบ้าน คือ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการส่งเสริมและดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ด้วยภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านตามวัฒนธรรมของชุมชนสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพชนและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน (กองคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและแพทย์พื้นบ้านไทย, ๒๕๖๔)

ธนิดา ผาติเสนะ (๒๕๕๙, น.๔) ให้ความหมายของหมอพื้นบ้าน คือ บุคคลที่มีความรู้ ความชำนาญในการดูแล บำบัด รักษาผู้เจ็บป่วยด้วยภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน จนเป็นที่ยอมรับและรู้จักกันในชุมชน สังคม

วิวัฒน์ ทาวัน (๒๕๕๑, น.๑๐) กล่าวว่า หมอพื้นบ้านหรือหมอเมือง คือ บุคคลซึ่งมีบทบาทและความชำนาญในการรักษาอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ในชุมชนในล้านนา ซึ่งได้รับการยอมรับจากชุมชน โดยอาศัยความรู้ในการรักษาจากการสืบทอดจากครูบาอาจารย์ และจากการสั่งสมประสบการณ์จากสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่

จะเห็นได้ว่า หมอพื้นบ้าน คือ บุคลากรในชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนให้เป็นผู้ดูแลสุขภาพ โดยใช้ความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดและสืบทอดมาจากบรรพชน รวมถึงจากการสั่งสมประสบการณ์ในการรักษา ตลอดจนการใช้ทรัพยากรที่อยู่ในท้องถิ่นในการรักษา

ลักษณะของหมอพื้นบ้าน

คณะกรรมการหมอพื้นบ้าน (ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๖๒, น.๒๔) กำหนดลักษณะการเป็นหมอพื้นบ้าน ออกเป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ ๑ เป็นหมอพื้นบ้านที่เรียนรู้และฝึกฝนความชำนาญจากการปฏิบัติ มีการเรียนวิชาจากครูหมอพื้นบ้านคนเดียวหรือหลายคน และอาจมีการศึกษาเพิ่มเติมจากตำราพื้นบ้าน หรือคัมภีร์โบราณ เช่น หมอยาสมุนไพร หมอนวด หมอตำแย หมอกระดูก หมองู เป็นต้น

ลักษณะที่ ๒ เป็นหมอพื้นบ้านที่มีประสบการณ์การรักษาโรคจากเหตุการณ์หรือประสบการณ์เฉพาะที่เป็นไปตามความเชื่อและศรัทธาของมนุษย์ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (ผีและอำนาจศักดิ์สิทธิ์) และพิธีกรรมในการรักษาโรค เช่น คนทรง หมอรำผีฟ้าและเฒ่าจ้ำของชาวอีสาน หมอขวัญในหลายชาติพันธุ์ หมอเหยาของชาวกูย หมอมะมือดของชาวเขมร เป็นต้น ในบางชุมชน หมอบางคนจะมีความสามารถทั้งสองลักษณะ ซึ่งจะช่วยรักษาโรคทางกายและทางใจให้กับชาวบ้าน

ประเภทของหมอพื้นบ้าน

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก (๒๕๖๒, น.๑๙) แบ่งประเภทของหมอพื้นบ้าน ออกเป็น ๖ ประเภท ดังนี้

๑. หมอตำแย คือ ผู้ที่มีความชำนาญในการดูแลสุขภาพในกลุ่มผู้หญิง ตั้งแต่ก่อนตั้งครรภ์ าระยะตั้งครรภ์ าระยะคลอด และการดูแลช่วงหลังคลอด รวมถึงการดูแลสุขภาพในกลุ่มเด็กทารก

๒. หมอยาสมุนไพร คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในการใช้สมุนไพรรักษาโรคหรือส่งเสริม และดูแลสุขภาพ โดยใช้กรรมวิธีตามภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้รับการสืบทอดมา ทั้งนี้อาจมีการพัฒนาคุณภาพ การบริการเพื่อความสะอาดและปลอดภัย ซึ่ง “สมุนไพร” หมายถึง พืช สัตว์ จุลชีพ และธาตุวัตถุ

๓. หมอนวดพื้นบ้าน คือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในการใช้แรงสัมผัสต่อร่างกายด้วยการใช้อวัยวะ เครื่องมือหรือสมุนไพร เพื่อบรรเทาความเจ็บปวด เมื่อยล้าทางร่างกาย หรือปัญหาที่เกิดจาก โครงสร้างทางร่างกาย

๔. หมอกระดูก คือ ผู้ที่มีความชำนาญในการดูแลรักษาอาการเจ็บป่วย การบาดเจ็บ ที่เกี่ยวข้องกับกระดูกแตก หัก หรือเคลื่อน

๕. หมอรักษาสัตว์พืชกัด คือ ผู้ที่มีความชำนาญในการดูแลรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดจาก สัตว์ เช่น งู ต่อ แตน ผึ้ง ตะขาบ แมงป่อง แมงมุม เป็นต้น

๖. หมอพิธีกรรม คือ ผู้ที่มีประสบการณ์รักษาโรคจากเหตุการณ์หรือประสบการณ์เฉพาะที่เป็นไปตามความเชื่อและความศรัทธาของมนุษย์ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พลังจิต เป็นต้น เพื่อการบำบัดดูแลร่างกายและจิตใจ

โดยมีกรรมวิธีภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้าน จำนวน ๖ ด้าน ๑๒๒ กรรมวิธี (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, ๒๕๖๒, น.๒๐ – ๓๔) ดังต่อไปนี้

๑. ด้านการนวด ประกอบด้วย ๓๐ กรรมวิธี ดังนี้

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๑. นวด	เป็นการใช้มือ แขน ศอก เข่า เท้าหรืออวัยวะอื่นใด รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์อื่นๆ ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมสุขภาพ บำบัดโรคหรืออาการเจ็บป่วย ฟื้นฟูสมรรถภาพของร่างกายหรือเพื่อการตรวจวินิจฉัยโรค
๒. ตอกเส้น	เป็นการใช้อุปกรณ์ ๒ ชั้น ในการนวด คือ ชั้นแรกเป็นอุปกรณ์สำหรับการรอง ซึ่งส่วนนี้จะสัมผัสกับร่างกาย และชั้นที่สองเป็นตัวตอก โดยนำทั้งสองชั้นมาตอกตามกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น เพื่อรักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย ช่วยผ่อนคลายกล้ามเนื้อ โดยมีแหล่งเริ่มการสืบทอดความรู้มาจากภาคเหนือตอนบนและพบในกลุ่มชาติพันธุ์มอแกน
๓. เอาเอ็น เอาม่าน	“เอาเอ็น” เป็นการกดคลึงเส้นเอ็นผสมผสานกับการตัดและดึง ส่วนใหญ่จะเน้นการใช้นิ้วหัวแม่มือ นิ้วชี้ นิ้วกลาง นิ้วนาง และสันมือ “เอาม่าน” เป็นวิธีการนวดที่ใช้การตัด และดึง ซึ่งจะมีท่าเฉพาะ โดยจะเป็นการยกเส้นเอ็น และอาจมีอุปกรณ์อื่นร่วมด้วย เช่น ผ้าขาวม้า เพื่อคลายความตึงของเส้นเอ็น แก้อาการปวดเมื่อยตามร่างกาย โดยมีแหล่งเริ่มการสืบทอดความรู้มาจากจังหวัดเชียงใหม่
๔. บีบเส้น	เป็นการจับกล้ามเนื้อ โดยใช้แรงบีบจากนิ้วมือทั้งหมดบีบกล้ามเนื้อเข้าหากัน และอาจจะใช้แรงในการยกกล้ามเนื้อ เพื่อช่วยให้กล้ามเนื้อผ่อนคลาย ส่งผลให้เลือดมาเลี้ยงอวัยวะบริเวณที่ปวดให้ดีขึ้น ลดอาการกล้ามเนื้อตึง หดเกร็ง และแข็งตัว
๕. ขยำเส้น ขยุ่มเส้น	เป็นการจับกล้ามเนื้อแล้วบีบพร้อมขยับมือ ในลักษณะของการจับบอย ๆ เหมือนกับการขยำ เพื่อกระตุ้นกล้ามเนื้อ ช่วยให้กล้ามเนื้อผ่อนคลายหลังจากการนวดแบบหนัก ๆ มาแล้ว
๖. คลึงเส้น	เป็นการใช้นิ้วมือ สันมือหรือศอก ในการออกแรงกดแล้วค่อย ๆ หมุนวนเป็นวงกลม เพื่อกระตุ้นการไหลเวียนของเลือด และผ่อนคลายกล้ามเนื้อ ทำให้กล้ามเนื้อที่แข็งเกร็งเป็นก้อน คลายตัวและมีขนาดลดลง
๗. รีดเส้น	เป็นการกดพร้อมออกแรงดึงและรูดลงมา ส่วนใหญ่จะรูดจากส่วนต้นลงมายังส่วนปลาย เหมาะสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการชา ทำให้เลือดลงมาเลี้ยงส่วนปลาย อวัยวะได้ดี ส่วนใหญ่จะใช้น้ำมันสมุนไพรร่วมด้วย เพื่อช่วยลดการเสียดสีของผิวหนัง พร้อมช่วยให้กล้ามเนื้อผ่อนคลาย
๘. ดึงเส้น	เป็นการดึงเอาเส้นเอ็นที่จมหรือถูกกดทับออกมา เป็นการลดอาการปวดและชา ส่วนใหญ่จะใช้กับข้อต่าง ๆ เช่น ข้อนิ้วมือ นิ้วเท้า ข้อศอก ข้อไหล่ ข้อสะโพก ข้อเข่า สะบัก เป็นต้น

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๙. ทูบและสับเส้น	<p>“การทูบ” เป็นการใช้นิ้วกำปั้นหรืออุปกรณ์อื่นในการทุบลงบริเวณที่มีอาการหรือจุดที่ต้องการจะรักษา ด้วยน้ำหนักที่พอเหมาะกับผู้ป่วย เป็นจังหวะสม่ำเสมอ โดยทุบไล่ไปตามแนวเส้นหรือในบริเวณที่ต้องการรักษา เป็นวิธีการกระตุ้นกล้ามเนื้อในกรณีที่กล้ามเนื้อแข็ง เพื่อกระตุ้นให้กล้ามเนื้อกลับมาทำงานตามปกติ และช่วยบรรเทาอาการปวดเมื่อย</p> <p>“การสับ” เป็นการใช้นิ้วมือทั้งสองข้างประกบกันในลักษณะของการพนมมือ โดยใช้นิ้วมือด้านนิ้วก้อยสับลงบริเวณที่มีอาการ หรือจุดที่ต้องการจะรักษา ด้วยน้ำหนักที่พอเหมาะกับผู้ป่วย และเป็นจังหวะสม่ำเสมอ โดยไล่ตามแนวเส้นหรือในบริเวณที่ต้องการจะรักษา วิธีการนี้เป็นการใช้แรงกระตุ้นกล้ามเนื้อเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยเช่นเดียวกับการทูบ และอาจมีการใช้มีดหมอสับลงตามเส้นเอ็น ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการนวดรักษา</p>
๑๐. บิดฮ้าว บิดเส้น	เป็นการจับกล้ามเนื้อให้เต็มฝ่ามือ แล้วออกแรงหมุนข้อต่อ กล้ามเนื้อ หรือเส้นเอ็นให้ยืดออกทางด้านขวาง เพื่อให้กล้ามเนื้อหรือเส้นเอ็นยืด และคลายตัว วิธีการนี้จะช่วยบรรเทาอาการปวดเมื่อยหรือบิดตึงในกรณีไหล่หลุด แขนหลุด และขาหลุด
๑๑. กดเส้น เต็ก	ด้วยการใช้นิ้วมือ สันมือ ศอก เข่า หรือเท้า อย่างไม่อย่างหนึ่ง วางลงบนจุดหรือเส้นหรือส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย แล้วใช้น้ำหนักลงบริเวณที่จะนวด โดยกดค้างไว้สักครู่จากนั้นจึงค่อย ๆ ผ่อนน้ำหนัก และยกนิ้วขึ้น แล้วเลื่อนไปในตำแหน่งต่อไป วิธีการนี้จะเป็นการคลายกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น และกระตุ้นระบบการไหลเวียนโลหิต
๑๒. จกเส้น ล้วงเส้น	โดยใช้ ๔ นิ้ว จกเข้าใต้ปีกสะบักด้านล่าง และใช้นิ้วสะกดเขี่ยเส้นด้านบน จากนั้นใช้หลังมือเขี่ยเส้นด้านล่างออกมา บางกรณีหลังจากจกแล้วจะดึงเส้นออกมาเพื่อให้เส้นที่ถูกกดทับอยู่ พุและคลายตัว ลดอาการชา หมายเหตุ “จก” เป็นภาษาท้องถิ่นอีสาน
๑๓. หยิกเส้น หยิม	ด้วยวิธีการสะกดตามข้อนิ้ว ทั้งนิ้วมือและนิ้วเท้า เพื่อให้เลือดลมที่คั่งค้างตามบริเวณข้อกระจายออกไป เป็นการลดอาการปวดตามข้อ และใช้ทดสอบการรับรู้ความเจ็บปวดและอาการชา
๑๔. เกาะเส้น	ด้วยการใช้นิ้วมือออกแรงกดพร้อมกับบังคับเส้นออกจากกระดูก โดยออกแรงกดพร้อมกับบังคับมาทางด้านผู้นวด เพื่อไม่ให้เส้นจมหรือถูกกดทับ
๑๕. แกะเส้น	เป็นการใช้นิ้วมือกดพร้อมกับแกะ แคะ หรือเขี่ยเส้นเอ็นที่ตึงหรือกล้ามเนื้อที่เป็นก้อนให้นิ่ม พร้อมลดขนาดของก้อนและความตึงลง

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๒๕. นวดจัดมดลูกเข้าอู่	เป็นการนวดในหญิงหลังคลอด โดยการใช้นิ้วหัวแม่มือทั้งสองกดลงทางด้านข้างของท้อง ริมกระดูกเชิงกรานทั้งสองข้างพร้อม ๆ กัน จากนั้นค่อย ๆ ไล้ขึ้นมา และใช้ฝ่ามือวนกล่อมท้อง แล้วค่อย ๆ กดมดลูกลงไป กรรมวิธีนี้ช่วยทำให้มดลูกเข้าอู่
๒๖. นาบเหล็ก	เป็นรูปแบบการนวดที่มีลักษณะคล้ายกับการเหยียบเหล็ก โดยใช้มือหรือเท้าวางบนเหล็กที่มีความร้อน พร้อมกับบริกรรมคาถา จากนั้นนำมือหรือเท้าไปรีดหรือกดลงบนอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย กรรมวิธีนี้จะรักษาอาการปวดกล้ามเนื้อ อัมพฤกษ์ และอัมพาต
๒๗. ตบเหล็ก	เป็นการใช้มือตบเหล็กที่กำลังร้อนอยู่ แล้วนำมาแนบตามร่างกายของผู้ป่วย คล้ายกับการย่ำข่างและการเหยียบเหล็ก แต่แตกต่างกันที่การตบเหล็กเป็นการใช้มือร่วมกับการนวด การใช้คาถา และการประคบด้วยน้ำมันสมุนไพรร่วมด้วย แต่โดยหลักการแล้ว เป็นการนวดและการประคบร้อนเพื่อกระตุ้นการไหลเวียนโลหิต และรักษาอาการปวดกล้ามเนื้อ อัมพฤกษ์ อัมพาต
๒๘. นวดแต่งท้อง	เป็นการนวดในหญิงตั้งครรภ์ ช่วยให้สบายตัว ทารกในครรภ์อยู่ในท่าปกติและทำให้คลอดง่าย เมื่อถึงกำหนดคลอด
๒๙. นวดจัดมดลูกเข้าอู่	เป็นการนวดในหญิงหลังคลอด โดยการใช้นิ้วหัวแม่มือทั้งสองกดลงทางด้านข้างของท้อง ริมกระดูกเชิงกรานทั้งสองข้างพร้อม ๆ กัน จากนั้นค่อย ๆ ไล้ขึ้นมา และใช้ฝ่ามือวนกล่อมท้อง แล้วค่อย ๆ กดมดลูกลงไป กรรมวิธีนี้ช่วยทำให้มดลูกเข้าอู่
๓๐. นวดเข้าตะเกียบ	เป็นการนวดในหญิงหลังคลอด โดยผู้ถูกนวดจะนอนตะแคงขาทั้งสองข้างซ้อนทับกัน ส่วนผู้นวดจะยืนคร่อม โดยหันหน้าไปทางศีรษะของผู้ถูกนวด และใช้ขาทั้งสองข้างหนีบริเวณต้นขาและสะโพกเป็นจังหวะถี่ ๆ เพื่อช่วยให้ข้อต่อสะโพกที่เคลื่อนออกจากเบ้าหลังคลอดกลับเข้าสู่ที่เดิม
๓๑. ลนเทียนแล้วลูบบนร่างกาย เพื่อให้ความร้อน	เป็นกรรมวิธีการนวดร่วมกับการเหยียบเหล็กแดงหรือย่ำข่าง โดยใช้น้ำโพลหรือน้ำมันงาร่วมด้วย จากนั้นใช้แผ่นขี้ผึ้งมาพับห่อไม้แบน ๆ แล้วนำไปลนไฟให้ไหม้ (ใช้ความร้อนไม่สูงมากนัก) จากนั้นนำมาลูบบนผิวหนัง ทิ้งไว้สักพักแล้วแกะขี้ผึ้งออก พร้อมเริ่มการนวด

๒. ด้านสมุนไพร ประกอบด้วย ๔๓ กรรมวิธี ดังนี้

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๒.๑ ต้ม	เป็นวิธีการเตรียมยา โดยนำตัวยาที่เป็นส่วนประกอบทั้งหมดมาใส่ในหม้อพร้อมเติมน้ำให้ท่วมยา (โดยใช้มือกดลงบนตัวยาเบา ๆ ให้น้ำอยู่เหนือตัวยาสักเล็กน้อย) จากนั้นนำไปตั้งไฟต้มให้เดือดหรือต้มเคี่ยว
๒.๒ อบ / ฮม (ภาษาอีสาน)	เป็นการนำตัวยามาต้มให้เกิดไอน้ำ เพื่อใช้ไอน้ำในการอบหรือรมในกระโจมหรือห้องอบ กรรมวิธีนี้จะใช้สำหรับการรักษาโรคผิวหนัง ผื่นคัน อัมพฤกษ์ อัมพาต ขับน้ำคาวปลา และบำรุงผิวพรรณ
๒.๓ ประคบ	เป็นการนวดและกดคลึงตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย โดยใช้ความร้อน อาจจะมีสมุนไพรเป็นส่วนประกอบ เช่น ลูกประคบสมุนไพร ก้อนเส้าห่อด้วยสมุนไพร เป็นต้น
๒.๔ รม (ควัน / ไอน้ำ)	เป็นการใช้ควันหรือไอน้ำจากการเผาสมุนไพรหรือต้มน้ำสมุนไพร เพื่อรักษาโรคเฉพาะที่ เช่น หอบหืด ริดสีดวงจมูก แผลฝีเย็บหลังคลอด เป็นต้น
๒.๕ นัตถ์	เป็นการนำตัวยาสสมุนไพรมีลักษณะเป็นผลละเอียดยามาใส่กล่อง ซึ่งมีลักษณะเป็นหลอด และเป่าเข้าทางจมูก
๒.๖ สูด	เป็นการสูดกลิ่นหรือควัน ไอน้ำสมุนไพร เข้าทางจมูก เช่น ยาดมสมุนไพรเพื่อบรรเทาอาการวิงเวียน เป็นต้น
๒.๗ สูบ	เป็นการสูบควันจากสมุนไพรเข้าทางปาก เช่น การนำดอกป๊อปที่ตากแห้งมาฆนด้วยใบตองกล้วยดิบ เพื่อรักษาอาการหอบหืดและริดสีดวงจมูก เป็นต้น
๒.๘ อาบ	เป็นการนำสมุนไพรสดหรือแห้งหลากหลายชนิดมาต้มกับน้ำแล้วนำมาอาบเพื่อรักษาโรค
๒.๙ สุม	เป็นการใช้ยาสสมุนไพรมีน้ำมันหอมระเหยมาผสม ตำ และพอก เพื่อให้ได้ไอสสมุนไพรมุ่งเข้าทางจมูกหรือทางผิวหนัง เช่น การสูมกระหม่อมเด็ก เป็นต้น
๒.๑๐ แช่	๑. นำสมุนไพรมาแช่ในน้ำหรือของเหลวสักระยะหนึ่งตามสมควร แล้วนำมาใช้ในการรักษาผู้ป่วย เช่น นำใบเล็บครุฑมาสับแล้วแช่ผสมด้วยข้าวสารเจ้า พร้อมรับประทาน สำหรับแก้อาการปวดหัว เป็นต้น ๒. นำยาสสมุนไพรมานำต้ม แล้วกรองเอาน้ำยา หรือกรรมวิธีอื่น ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งตัวยา จากนั้นให้ผู้ป่วยแช่ ซึ่งอาจจะแช่ทั้งตัวหรือเฉพาะส่วนที่เป็นโรคก็ได้ นิยมใช้ในกรณีที่ต้องการให้ตัวยาสมลงสู่ชั้นใต้ผิวหนังซึ่งลึกลงไปมากกว่าการอาบหรือทา
๒.๑๑ ย่าง / ปิ้ง	“ย่าง” เป็นการให้ความร้อนกับสมุนไพรโดยตรง เพื่อให้ตัวยาสสมุนไพรรอบออกฤทธิ์ เช่น นำใบพลับพลึงมาอย่างก่อนนำไปประคบ

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๒.๑๑ ย่าง / ปิ้ง	“ปิ้ง” เป็นการนำสมุนไพรมาห่อแล้วนำไปวางเหนือไฟ เพื่อให้สมุนไพรที่มีฤทธิ์เพิ่มขึ้นหรืออ่อนลง เช่น การสะตุกระดูก โดยบดให้ละเอียดแล้วใช้ใบบัวหรือใบข้าวห่อ ๗ ชั้น จากนั้นนำไปปิ้งจนสุกกรอบ แล้วนำไปปรุงยา
๒.๑๒ เผา	๑. เป็นวิธีการเตรียมเครื่องยา ใน ๒ ลักษณะคือ - เผาให้เป็นขี้เถ้า - เผาให้เป็นถ่าน ๒. เป็นวิธีการใช้ยา ด้วยการนำเครื่องยาสมุนไพรมาวางบริเวณที่ต้องการจะรักษา จากนั้นจุดไฟเผาเครื่องยาสมุนไพรที่วางไว้ กรรมวิธีเป็นการบรรเทาอาการ
๒.๑๓ สะตุ	๑. เป็นการทำให้ตัวยามีฤทธิ์แรงขึ้น หรือใช้รักษาตรงกับโรคทำให้ดีขึ้น ๒. เป็นการทำให้พิษของตัวยาลดลง ๓. เป็นการทำให้ตัวยาปราศจากเชื้อโรค ๔. เป็นการทำให้ตัวยานั้นสลายตัว ทำให้ตัวยาฟูหรือกรอบ สามารถทำให้แตกสลายได้ง่ายขึ้น
๒.๑๔ บด	เป็นวิธีการเตรียมยา ด้วยการนำสมุนไพรมาสับหรือย่อยให้มีขนาดเล็กลง จากนั้นนำเต้าเครื่องบดยาทำให้เป็นผง
๒.๑๕ ฝน	เป็นวิธีการเตรียมยาสมุนไพรให้ยามีความละเอียด ด้วยการถูสมุนไพรบนหินหรือฝาละมี ร่วมกับน้ำกระสายยา
๒.๑๖ ดอง	เป็นวิธีการเตรียมยา ด้วยการนำสมุนไพรไปใส่ในน้ำส้ม น้ำเกลือ น้ำผึ้ง สุรา หรืออื่น ๆ เพื่อให้ตัวยาละลายออกมา
๒.๑๗ หมัก	เป็นวิธีการเตรียมยา ด้วยการนำสมุนไพรไปเก็บไว้ในภาชนะระยะหนึ่ง จนมีน้ำออกมาจากสมุนไพร เช่น การหมักข้าวหมาก สำหรับการดูแลสุขภาพสตรีหลังคลอด เป็นต้น
๒.๑๘ สักยา	เป็นวิธีการให้ยา ด้วยการใช้เข็ม เหล็ก หรืออุปกรณ์ที่มีความแหลมคมที่มลงไปในผิวหนัง พร้อมกับบริกรรมคาถา เพื่อนำยาสมุนไพรเข้าสู่ร่างกาย กรรมวิธีนี้จะช่วยลดอาการปวด ปรับสมดุลเลือดของร่างกาย ถอนพิษสัตว์ พิษงูกัด
๒.๑๙ เคี้ยว	เป็นวิธีการเตรียมยาสมุนไพรเพื่อการรักษา ด้วยการบดให้แหลกด้วยฟัน เช่น การเคี้ยวหมากเพื่อใช้ในการรักษาโรคเรื้อรัง งามืด เป็นต้น
๒.๒๐ เป่า / ฟัน	เป็นวิธีการรักษา ด้วยการนำสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกมาทางปาก ในลักษณะเป่าให้พุ่งออกมาเป็นฝอย เช่น สมุนไพร น้ำมันต์ ลม เป็นต้น บางครั้งจะมีการบริกรรมคาถาร่วมด้วย

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๒.๒๑ ต่ำ	เป็นวิธีการเตรียมยาสมุนไพร ด้วยการใช้ครก สาก หรืออื่น ๆ ที่คล้ายกัน กระแทก ลงไปอย่างแรง จนทำให้สมุนไพรเปลี่ยนรูปร่าง มีขนาดเล็กกลง หรือละเอียด
๒.๒๒ พอก / โปะ / โปะะ / เพาะ	เป็นวิธีการใช้ยา ด้วยการวางสมุนไพรที่ได้จากการตำหรือบดลงบริเวณที่ต้องการ จะรักษา
๒.๒๓ คั้น / บีบ / ทีบ	เป็นวิธีการเตรียมยาสมุนไพร ด้วยการใช้มือหรืออุปกรณ์อื่น ๆ ขยำ บีบ กด ทับรีด สมุนไพรเพื่อให้ได้ของเหลวออกมา
๒.๒๔ กลั่น	เป็นวิธีการเตรียมยาสมุนไพร ด้วยการนำยาสมุนไพรมาต้มให้เป็นไอ แล้วใช้ ความเย็นบังคับให้เป็นของเหลว เพื่อนำเอาผลิตภัณฑ์ที่ได้มาใช้ทำเป็นยา เช่น น้ำมัน หอมระเหยจากไพล ตะไคร้หอม สะระแหน่ มะกรูด เป็นต้น
๒.๒๕ สกัดน้ำมัน	เป็นวิธีการเตรียมเครื่องยา ด้วยการแยกเอาน้ำมันออกมาจากสมุนไพร ซึ่งมี ๓ วิธี คือ การกลั่น การทอด และการทีบ เช่น การกลั่นน้ำมันวานางคำ การกลั่นน้ำมัน หอมระเหยจากใบกะเพรา การทีบน้ำมันจากเมล็ดตะขุ (กระทิง) เป็นต้น
๒.๒๖ อัง (ควั่น / ความร้อน / ไอน้ำ)	เป็นวิธีการเตรียมเครื่องยา ด้วยการนำสมุนไพรไปใกล้ ๆ ไฟ เพื่อให้สมุนไพรอุ่น หรือร้อน เช่น การอังใบพลับพลึงพออุ่น แล้วนำไปนวดหรือพันบริเวณที่มีอาการ ปวด บวม เป็นต้น
๒.๒๗ เหน็บ	เป็นวิธีการใช้ยา ด้วยการใส่สมุนไพรเข้าทางช่องทวารหนักหรือช่องคลอด เช่น การ เหน็บยารักษาโรคริดสีดวงทวาร การเหน็บช่องคลอดเพื่อรักษาอาการตกขาว เป็นต้น
๒.๒๘ สอด	เป็นวิธีการใช้ยาหรือให้ยา ด้วยการใส่ยาที่เตรียมไว้เป็นแท่งเข้าไปในช่องทวาร เพื่อให้ยาออกฤทธิ์เฉพาะที่ เช่น การนำสมุนไพรที่เป็นผงมาตอกอัดในกระบอก ไม้ไผ่ให้เป็นแท่ง แล้วผ่ากระบอกไม้ไผ่ เพื่อนำแท่งยาออกมา จากนั้นนำไปสอดทาง ทวารหนัก เป็นการรักษาโรคริดสีดวงทวาร เป็นต้น
๒.๒๙ ย่างไฟ	เป็นวิธีการเตรียมยาในการรักษาผู้ป่วยที่ได้รับบาดเจ็บจากการกระทบกระแทก อย่างรุนแรง เช่น ตกต้นไม้ รถล้ม เป็นต้น โดยนำสมุนไพรเช่น ใบหนาด ใบเบ้า ใบตะขุ ใบพลับพลึง เป็นต้น มาวางเกลี่ยบนแคร่ไม้ไผ่ จากนั้นปูดด้วยผ้าหรือเสื่อชุบน้ำทับบนสมุนไพร โดยมีเตาไฟให้ความร้อนอยู่ทางด้านล่าง ซึ่งความร้อนที่ผ่านสมุนไพรจะทำให้น้ำมันหอมระเหยออกมาและซึมผ่านผิวหนังของผู้ป่วย กรรมวิธีนี้จะทำให้เลือดลมไหลเวียนสะดวก
๒.๓๐ กวาด	เป็นวิธีการให้ยา ด้วยการใช้นิ้วมือแตะยาและป้ายในปาก คอ ลิ้นของทารกและเด็ก ในบริเวณที่ต้องการรักษา

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๒.๓๑ อยู่ไฟ / อยู่กรรม	เป็นวิธีการดูแลสุขภาพของมารดาหลังคลอดในระยะแรก ซึ่งครอบคลุมการนอนหรือฝังไฟ การเข้ากระโจม การอาบสมุนไพร การนั่งถ่าน การทับหม้อเกลือ การนวดประคบ การกินยาและอาหารเฉพาะ เป็นต้น ซึ่งกรรมวิธีนี้จะช่วยให้มดลูกเข้าอู่ได้เร็วขึ้น ขับน้ำคาวปลา เลือดลมไหลเวียนดีขึ้น ลดอาการเกร็งและปวดเมื่อย แผลฝีเย็บหายเร็วขึ้น ลดอาการเจ็บปวดอันเกิดจากการหดตัวของมดลูกและจากการคัดเต้านม รวมถึงช่วยให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย เป็นต้น
๒.๓๒ แตะ / แจะ	เป็นวิธีการให้ยา ด้วยการนำตัวยามาผสมผัสดา ๆ ในบริเวณหรืออวัยวะที่มีอาการหรือที่ต้องการรักษา
๒.๓๓ ชะโลม	เป็นวิธีการให้ยา ด้วยการใช้น้ำยาสมุนไพรมาแตะตามร่างกายบริเวณที่มีความร้อนให้เปียกชุ่ม เช่น การชะโลมน้ำยาสมุนไพรในผู้ป่วยที่มีไข้สูง เป็นต้น
๒.๓๔ ถู / ขัด / สี	เป็นวิธีการให้ยาเฉพาะที่ ด้วยการออกแรงให้ตัวยาสัมผัสผ่านผิวหนังเข้าไปหรือทำให้สิ่งที่ไม่ต้องการหลุดออกมา โดย <ol style="list-style-type: none"> ๑. การถู เป็นการออกแรงด้วยการไถไปมา ๒. การขัด เป็นการออกแรงด้วยการไปไปมาอย่างแรง ๓. การสี เป็นการออกแรงด้วยการครูดไปมา แบบถี่ ๆ ซ้ำ ๆ
๒.๓๕ ตบ	เป็นวิธีการให้ยา ด้วยการเอายาที่เตรียมไว้ในรูปของเหลวใส่บนอุ้งมือ จากนั้นนำไปตบเบา ๆ ตามร่างกายของผู้ป่วย
๒.๓๖ ตังยา	เป็นวิธีการเตรียมตัวยาหลายชนิด ด้วยการเลือกตัวยาบางชนิดมาใช้ร่วมกัน ส่วนใหญ่จะในรูปแบบของยาฝน
๒.๓๗ ทา / ลูบ	เป็นวิธีการใช้ยาที่มีลักษณะเป็นของเหลวหรือผงละเอียด ด้วยการใช้มือหรือวัสดุอื่น ๆ ป้ายยาในบริเวณที่เป็น จากนั้นทำการลูบยาที่ทาบนผิวอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ยาซึมลงบนผิวหนัง เช่น ทาปูนแกง เพื่อรักษาโรคลมปราบเส้น ดินสอพองผสมน้ำมะนาวมาบริเวณที่ฟกช้ำ เป็นต้น
๒.๓๘ ผูก / แหวน	เป็นวิธีการใช้ยา ด้วยการนำสมุนไพรมาร้อยด้วยด้ายและผูกกับข้อมือ ข้อเท้า เอวหรือข้อศอก เช่นการผูกโพลที่ข้อมือ ข้อเท้า เพื่อลดอาการปวดเคล็ดขัดยอก มหาหิงค์ผูกข้อมือแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นหวัด คัดจุมูก เป็นต้น
๒.๓๙ เป่า / ผิว	เป็นวิธีการให้ยาหรือใช้ยา ด้วยการนำยาผงละเอียดบรรจุในอุปกรณ์ เช่น กล้องเป่าหรือหลอด จากนั้นใช้ลมปากเป่าผงยาเข้าไปในคอหรือจุมูก เป็นต้น
๒.๔๐ โรย	เป็นวิธีการใช้ยา ด้วยการโปรยผงยาสมุนไพรที่บดละเอียดที่ละน้อย ลงบนแผลหรือบริเวณที่เป็น เช่น โรยผงขมิ้นชัน เพื่อให้สะเก็ดเด็กแห้ง เป็นต้น

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๒.๔๑ ล้าง / ส่วย	เป็นวิธีการใช้ยาที่ได้จากการต้ม แห้ง เพื่อทำความสะอาดร่างกายเฉพาะที่ เช่น การล้างเท้าด้วยยาสมุนไพรในผู้ป่วยเบาหวาน การล้างตาด้วยน้ำแช่ดอกมะลิ เป็นต้น
๒.๔๒ อม	เป็นวิธีการใช้ยา ด้วยการนำสมุนไพรใส่ในปากเพื่อให้ยาออกฤทธิ์เฉพาะที่ เช่น การอมน้ำสมุนไพรบรรเทาอาการเหงือกบวม ลดกลิ่นปาก การอมยามะแว้งบรรเทาอาการเจ็บคอ เป็นต้น

๓. ด้านพิธีกรรม ประกอบด้วย ๒๗ กรรมวิธี ดังนี้

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๓.๑ เหยยา	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพกาล สืบเนื่องมาจากความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผี เป็นการทำให้พิธีติดต่อกันระหว่างคนกับผี โดยมีหมอเหยยาเป็นสื่อกลาง เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุการเจ็บป่วยและวิธีการรักษาให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนการมีขวัญและกำลังใจเป็นปกติ โดยใช้บทกลอนและทำนองดนตรีจากเสียงแคนประกอบการให้จังหวะ
๓.๒ รำผีฟ้า	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพ โดยมีพื้นฐานความเชื่อเรื่องผีฟ้า ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษที่เคารพนับถือ และคอยช่วยเหลือยามเจ็บป่วยหรือเมื่อเดือดร้อน ด้วยการเชิญผีฟ้ามาเข้าร่างทรงของหมอ โดยจะมีการรำและฟ้อนรอบ ๆ ผู้ป่วย ซึ่งหมอแคนจะเป่าให้จังหวะและหมอลำส่งกระจำ เพื่อให้ผีฟ้าบอกสาเหตุและวิธีการรักษาอาการเจ็บป่วย
๓.๓ ไหว้ผีฟ้า	เป็นพิธีกรรมที่เป็นกุศโลบายของชาวบ้านในการปกป้องป่าอนุรักษ์ของชุมชน และขอขมาลาโทษต่อเทพ เทวดา หรือผู้เฝ้าพื้นที่ โดยชาวบ้านได้สร้างศาลาไว้สำหรับทำพิธีกรรมดังกล่าวในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชุมชน โดยชาวบ้านจะช่วยกันดูแลไม่ให้มีการตัดต้นไม้ แต่คนในชุมชนสามารถเข้าไปหาของป่าได้ จะจัดในช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน จำนวน ๑ วัน เมื่อประกอบพิธีแล้วเสร็จ ของเซ่นไหว้ในพิธีจะนำมาปรุงประกอบเป็นอาหารกินร่วมกันในชุมชน
๓.๔ บวงสรวงผี / ไหว้ผี	เป็นพิธีกรรมในการบูชา เพื่อบอกกล่าวขออนุญาต ขอพร ขอขมา มีคุ้มเกล้าให้อยู่รอดปลอดภัย โดยขอจากเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ ด้วยเครื่องสังเวยและดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๓.๕ โจรลมหมีวัด	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อทำนายสาเหตุการเจ็บป่วยและการรักษาโรค ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาการป่วยที่ไม่สามารถหาสาเหตุได้ จึงได้ทำการเชิญร่างทรงมะมีวัด ในการทำหน้าที่สื่อกลางระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อมาประกอบพิธีกรรมในการหาที่มาและขจัดปัดเป่าสิ่งเลวร้ายหรือขอขมาลาโทษสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้ป่วยอาจจะไปล่วงเกินโดยไม่เจตนา โดยมีดนตรีเป็นสื่อในการประกอบพิธี รวมถึงเป็นการบูชาและสร้างขวัญกำลังใจให้ผู้ป่วย
๓.๖ รำแม่มด	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพของชาติพันธุ์ไทยเขมร จังหวัดศรีสะเกษ เรียกว่า “เรื่อนมะมอด” หรือ “รำแม่มด” มีลักษณะคล้ายการทรงเจ้า โดยเชื่อว่าเทพหรือผีนั้น มี ๒ ประเภทคือ ๑. พวกที่ยือกาได้สิ่งของ โดยให้คนจัดให้ ๒. พวกที่คอยดูแลมนุษย์ ทั้งนี้ รำแม่มดจะทำขึ้นเมื่อผู้ป่วยรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย จึงต้องจัดพิธีกรรมรำแม่มดขึ้น โดยมีดนตรีประกอบคือ แคน ซอ ฆ้อง และกลอง
๓.๗ เป่าคาถา	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพ ด้วยการท่องคาถาหรือมนต์คาถาที่ได้รำเรียนมา จากนั้นเป่าลมไปยังบริเวณที่มีอาการเจ็บป่วย ซึ่งกรรมวิธีนี้บางครั้งเรียกว่า “เป่าเย็น” นอกจากการเป่าคาถาแล้ว ยังมีการเป่าฟัน ซึ่งมีลักษณะการท่องมนต์คาถาแล้ว เป่าน้ำมันที่มีสมุนไพรผสมอยู่ด้วย เช่น เป่าผู้ป่วยกระดูกหัก เป่าฝี เป่ากระหม่อม เป็นต้น
๓.๘ น้ำมันต์ / ท่องมนต์ / คาถา	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพ ด้วยการบริกรรมคาถาควบคู่กับการรักษาผู้ป่วยของหมอพื้นบ้าน เช่น การรักษาผู้ป่วยกระดูกหัก การสีกยา การฝนยาสมุนไพร เป็นต้น โดยมีองค์ประกอบ ดังนี้ ๑. น้ำมันต์ เป็นกระบวนการในการเตรียมเครื่องยาหรือการรักษา โดยจะใช้พรม อาบ หรือกิน ใช้ในการรักษาโรคทั้งทางร่างกายและจิตใจ ๒. ท่องมนต์ เป็นการบริกรรมคาถาในระหว่างการเตรียมเครื่องยา (ในอดีตไม่มีเครื่องชั่งอย่างละเอียด ดังนั้น ความยาวของการท่องมนต์จึงเป็นการกำหนดขนาดของตัวยา) ๓. คาถา เป็นบทหรือข้อความที่นำมาใช้ประกอบการเตรียมยาหรือการรักษา อาจเป็นภาษาไทยหรือภาษาท้องถิ่น ตามที่หมอแต่ละท่านได้รับการถ่ายทอดมาจากครูหรือบรรพบุรุษ
๓.๙ ผิว	เป็นกรรมวิธีในการดูแลรักษาสุขภาพ ด้วยการใช้ลมจากปากเป่าเบา ๆ ไล่ไปตามส่วนต่าง ๆ ของผู้ป่วย ส่วนใหญ่มีการใช้คาถากำกับ มีความเชื่อว่า เป็นพลังในการรักษาและการสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้ป่วย

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๓.๑๐ เหยียบเส้น	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพตามวิถีวัฒนธรรมภาคใต้ ใช้ในการรักษาเส้นป่าน ไผ และไข่อุ้ง เพื่อยับยั้งไม่ให้เส้นขยายใหญ่ขึ้น โดยผู้ที่ทำการรักษา คือนายโรงโนรา ซึ่งจะใช้ดินสอในการเขียนอักขระขอมลงบนหัวแม่เท้า หากผู้ป่วยเป็นเส้นเต็มแผ่นหลังจะเขียนลงบนฝ่าเท้า แล้วเหยียบลงบนหินลับมีด ยกเท้ารมควันไฟจากเทียนไข แล้วเอาเท้าเหยียบลงเบา ๆ ตรงที่เป็นเส้น ประกอบกับการใช้คาถาอาคมไปด้วย หากต้องการให้หายขาด ผู้ป่วยจะต้องรับการเหยียบรักษากับนายโรงโนราโรงครู ๓ ครั้ง โดยจะทำการรักษาในช่วงเดือน ๖ ๗ และ ๘ ทั้งนี้ นายโรงโนราที่จะสามารถทำการรักษาให้หายขาดได้จะต้องผ่านการตัดจุกมาก่อน
๓.๑๑ สู่ขวัญ / เรียกขวัญ / อ้อขวัญ / กล่อมขวัญ / สูดขวัญ	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพ ด้วยการเรียกขวัญให้กลับคืนมาสู่ร่างเดิม เป็นการผสมระหว่างความเชื่อเรื่องขวัญกับศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งจะทำในโอกาสที่ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลง หรือมีเหตุต้องจากบ้านไปไกล เจ็บป่วย และเกิดอุบัติเหตุ หรือมีบุคคลสำคัญมาเยี่ยมเยียนบ้านเมือง กรรมวิธีนี้มักจะทำร่วมกับพิธีสะเดาะเคราะห์ (ส่งเคราะห์) การสืบชะตา และการเรียกขวัญ
๓.๑๒ สะเดาะเคราะห์	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพสำหรับบุคคลที่เคราะห์ร้าย เช่น ได้รับอุบัติเหตุต่าง ๆ ซึ่งเชื่อกันว่า หากสะเดาะเคราะห์เอาเคราะห์ออกจากตัวแล้ว จะทำให้พบแต่สิ่งที่ดี มีความสุข อาการเจ็บป่วยก็ดีขึ้น โดยมีขั้นตอน ดังนี้ <ol style="list-style-type: none"> ๑. สะเดาะเคราะห์ ๒. ส่งเคราะห์ ๓. ลอยเคราะห์
๓.๑๓ สืบชะตา / ต่อชะตา	เป็นพิธีกรรมในการดูแลรักษาสุขภาพ สำหรับการบำบัดทางด้านจิตใจ เชื่อกันว่าเป็นการต่ออายุหรือต่อชีวิตให้มีอายุยืนยาว เสริมความเป็นสิริมงคล อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง เช่น การต่ออายุคนต่ออายุหมู่บ้าน และต่ออายุเมือง เป็นต้น
๓.๑๔ เขียกไข / เลียกไข / เลี้ยะไข	เป็นพิธีกรรมในการวินิจฉัยโรค ด้วยการใช้ไขดิบคลึงและลากไปทั่วตัวของผู้ป่วยพร้อมท่องคาถากำกับ และเมื่อครบทุกจุดทั่วร่างกายแล้ว จะนำไขมาตอกเพื่อดูว่ามีลักษณะผิดปกติอย่างไร โดยหมอพื้นบ้านจะทำการวินิจฉัยสาเหตุการเจ็บป่วยจากลักษณะของไขที่ตอก

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๓.๑๕ ตั้งไข่	เป็นพิธีกรรมในการวินิจฉัยโรค เพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยว่า เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติหรือไม่ หรือมีการเจ็บป่วยที่ส่วนใดของร่างกาย หรือทำนายว่า สามารถรักษาได้หรือไม่ โดยใช้ไข่ไก่วางบนฝ่ามือของหมอพื้นบ้านพร้อมสวดพระพุทธรมนต์ อธิษฐาน และเพ่งกระแสดิจิต ซึ่งหากไข่ตั้งขึ้นแสดงว่าไข้และรักษาได้ แต่หากไม่ตั้งแสดงว่าไม่ไข้และรักษาไม่ได้
๓.๑๖ การทรง	เป็นพิธีกรรมในการวินิจฉัยโรค เพื่อทำนายทายทักหาสาเหตุและแนะนำแนวทางการแก้ไขปัญหาให้มีความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ ด้วยการเชิญเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเข้าสิงร่างทรง
๓.๑๗ โบล	เป็นพิธีกรรมการเสี่ยงทาย เพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วย โดยผู้เสี่ยงทาย (เนี้ยะโบล) จะรับพานเครื่องยกครุ แล้วใช้มือขวาจับเส้นด้ายที่แขวนเต้าปูน ส่วนมือซ้ายมีข้าวสารที่ฝ่ามือรองรับใต้เต้าปูน ซึ่งผู้เสี่ยงทายจะร่ายเวทมนต์คาถา หากสาเหตุการเจ็บป่วยเกิดจากผี เต้าปูนจะแกว่งไปมา ถือเป็นคำตอบ โดยมีแหล่งสืบทอดความรู้มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร
๓.๑๘ แกว่งข้าว	เป็นพิธีกรรมการเสี่ยงทาย เพื่อหาสาเหตุการเจ็บป่วยหรือหาแนวทางการดูแลรักษา โดยผู้ทำพิธีจะเอาข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนกลมแล้วผูกด้วยเส้นด้ายส่วนใหญ่แล้วจะเสี่ยงทายเมื่อไปรักษาโดยทั่วไปแล้วอาการไม่ดีขึ้น หรือฝันร้าย ก่อนที่ป่วย และในกรณีที่ต้องการจะรู้ว่าของหายอย่างไร อยู่ที่ไหน และบางครั้งต้องการจะทำย้าเพื่อให้เกิดความมั่นใจจากการถามผียามหนึ่ง โดยข้าวแกว่งแสดงว่าไข้ หากข้าวไม่แกว่งแสดงว่าไม่ไข้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคำถามของผู้ทำพิธี
๓.๑๙ ผียามหนึ่ง	เป็นพิธีกรรมการเสี่ยงทาย เพื่อหาสาเหตุการเจ็บป่วย ทำนายดวงชะตาชีวิต ปัญหาการงาน ของหาย บอกวิธีแก้เคล็ดคุณไสย เด็กร้องไห้จนแวง หรือปัญหาอื่น ๆ ด้วยการสอบถามจากผียามหนึ่ง โดยมีแหล่งสืบทอดความรู้มาจากพื้นที่ภาคเหนือตอนบน
๓.๒๐ ส่อง	เป็นพิธีกรรมการเสี่ยงทาย เพื่อหาสาเหตุการเจ็บป่วย ทำนายดวงชะตาชีวิต ปัญหาการงาน ของหาย หรือปัญหาอื่น ๆ โดยหมอส่องจะเป็นผู้ทำพิธีว่า สาเหตุเกิดจากกรรมหรือเกิดจากการกระทำของผู้อื่นหรืออื่น ๆ ซึ่งวิธีการส่องมีหลายรูปแบบ อาทิ การส่องโดยใช้มีสนากห้อยไว้กับสายสิญจน์ ซึ่งหมอส่องจะใช้สมาธิในการตรวจสอบ บางท่านจะใช้ไข่ในการทำนาย เป็นต้น โดยมีแหล่งสืบทอดความรู้มาจากพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๓.๒๑ ดูเมื่อ ดูยาม	เป็นพิธีกรรมการทำนายดวงชะตาหรือทำนายทายทักปัญหาความเจ็บป่วยและการหาฤกษ์ยามในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในวิถีชีวิตหรือประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ ให้อยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากภัยอันตรายจากโรคภัยไข้เจ็บ (ดูเมื่อและทำนายฤกษ์ยาม) โดยมีแหล่งสืบทอดความรู้จากพื้นที่ภาคเหนือ
๓.๒๒ เสี่ยงทายด้วยเหรียญห้า	เป็นพิธีกรรมการทำนายดวงชะตาหรือทำนายทายทักปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตด้วยเหรียญห้าที่ได้จากขันครูที่ผู้ถามนำมาไหว้ ด้วยการวางแปะไว้ที่นิ้วชี้และทำพิธีเสี่ยงทายด้วยการแกว่งหรือยกนิ้วชูขึ้น โดยหมอผู้ทำการเสี่ยงทายจะใช้วิธีการถามผีหรือสิ่งที่ไม่มองเห็น เพื่อหาคำตอบร่วมกับการทำนายจากการตีความของเหรียญห้าบนนิ้ว (สำหรับสมัยโบราณจะใช้เงินโบราณ)
๓.๒๓ เสี่ยงทายด้วยการโยนไข่	เป็นพิธีกรรมการเสี่ยงทาย เพื่อหาทำเลที่ตั้งของชุมชนใหม่หรือหาที่ฝังศพ โดยเชื่อว่า หากสถานที่ฝังศพของผู้ตายอยู่ในลักษณะที่เหมาะสม วิญญาณของผู้ตายก็จะอยู่อย่างสงบสุข และจะแผ่บารมีดูแลลูกหลานและญาติมิตรให้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยการโยนไข่เพื่อหาพื้นที่ที่เหมาะสม หากไข่แตกแสดงว่าบริเวณนั้นสามารถใช้เป็นที่ตั้งชุมชนหรือฝังศพได้ หากไข่ไม่แตกจะต้องโยนอีกครั้งจนครบ ๓ ครั้ง หากไข่ยังไม่แตกจะต้องไปหาพื้นที่อื่นในการเสี่ยงทาย
๓.๒๔ เสี่ยงทายด้วยการใช้เม็ดปอกบนข้าวสาร	เป็นพิธีกรรมของหมอเหยา เพื่อให้ผีไม่ทำร้ายผู้ป่วย กรรมวิธีนี้เป็นการเชิญผีมาสอบถามถึงสาเหตุแห่งความโกรธแค้น ด้วยการนำเอาข้าวสารโรยลงไข่และนับจำนวนเม็ดข้าวสารที่ติดอยู่ หากเป็นจำนวนคี่แสดงว่าผู้ป่วยจะหาย หากเป็นจำนวนคู่แสดงว่าผีไม่ยอม ซึ่งหมอเหยาจะทำการอ้อนวอนแล้วจึงทำการเสี่ยงทายด้วยการเอาดาบปักลงไปบนข้าวสารในจานหรือถาดบนภาชนะเครื่องคายเป็นต้น หากดาบปักลงบนข้าวสารได้แสดงว่าผีให้อภัย ไม่โกรธแค้น หากดาบที่ปักลงบนข้าวสารล้ม แสดงว่าผียังมีความโกรธแค้นผู้ป่วยอยู่ หมอเหยาจะต้องทำการอ้อนวอนและเสี่ยงทายไปจนกว่าดาบจะตั้งอยู่บนถ้วยข้าวสารนั้นได้

๔. ด้านการรักษากระดูก ประกอบด้วย ๖ กรรมวิธี ดังนี้

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๔.๑ จอดกระดูกหรือการเป่าคาถา เพื่อรักษาอาการกระดูก	เป็นวิธีการรักษาผู้ป่วยกระดูกแตก หัก ร้าว เพื่อให้กระดูกเชื่อมติดกัน ด้วยการเป่าคาถาร่วมกับการจัดกระดูกให้เข้าที่ พรหมน้ำมันต์ ทาน้ำมันงา น้ำมันเลียงผา น้ำมันมะพร้าว หรือน้ำมันอื่น ๆ อย่างไม่อย่างหนึ่ง แล้วทำการเข้าเฝือกไม้ไผ่หรือแขก จากนั้นจะทำการเป่าคาถาและทาน้ำมันทุกวันจนกว่าจะหาย
๔.๒ จัดกระดูก	เป็นวิธีการรักษาผู้ป่วยที่กระดูกหัก ไม่เข้ารูป งอ คด เคลื่อน เพื่อให้เข้าที่ ด้วยการใช้มือ ผ้า หรืออุปกรณ์อื่น ๆ จากนั้นออกแรงดึง ลูบ รีด แล้วใช้น้ำมันลูบหรือทา ร่วมกับการเป่าคาถา
๔.๓ เข้าเฝือกด้วยไม้ไผ่หรือวัสดุอื่น ๆ	เป็นวิธีการรักษาผู้ป่วยที่กระดูกหัก ไม้ให้เคลื่อนที่ ด้วยการใส่เฝือกหรือวัสดุอื่น ๆ วัดขนาดให้พอดีกับอวัยวะส่วนที่หัก ส่วนใหญ่ใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกเล็ก ๆ มาถักร้อยด้วยด้าย แล้วพันรอบอวัยวะที่หัก ให้บริเวณที่หักอยู่กึ่งกลางความยาวของไม้ และสามารถขยับได้ตามสภาพของการบาดเจ็บ นอกจากนี้ยังใช้ฟองน้ำ สำลี หรือผ้าวมรองด้านในของเฝือก เพื่อป้องกันเฝือกไม้เสียดสีกับผิวของผู้ป่วย และเป็นส่วนรองรับน้ำมันที่ใช้ในการรักษา ก่อนตามเฝือก โดยมีการมัดหัวและท้ายของเฝือกด้วยเชือกหรือด้ายให้แน่น เพื่อป้องกันส่วนที่บาดเจ็บเคลื่อนไหว
๔.๔ ต่อกระดูก โดยการนั่งบนกระดานแล้วทำพิธีด้วยการเคาะ / สับไม้ อีกรั้ง	เป็นวิธีการรักษาผู้ป่วยกระดูกแตก หลุด หรือหัก ด้วยการให้ผู้ป่วยนั่งบนแผ่นไม้หรือกระดาน จากนั้นหมอพื้นบ้านจะนั่งตรงข้ามกับผู้ป่วย แล้วใช้มีดสับท่อนไม้พร้อมกับบริกรรมคาถา โดยสับไปเรื่อย ๆ ในบางกรณีจะใช้น้ำมันทาหรือลูบระหว่างทำการรักษา เมื่อกระดูกผู้ป่วยเข้าที่แล้ว จึงค่อยทำการเข้าเฝือกไม้ไผ่
๔.๕ ต่อกระดูก ด้วยการท่องคาถาเคาะไม้	เป็นวิธีการรักษาผู้ป่วยกระดูกหัก แตก หลุด หรืออื่น ๆ โดยจะทำก่อนหรือหลังการเข้าเฝือกไม้ไผ่ ด้วยการให้ผู้ป่วยนั่งหรือนอนด้านหน้าหมอ จากนั้นหมอพื้นบ้านจะใช้มีดที่ลงอักขระเคาะลงบนท่อนไม้ที่อยู่ระหว่างหมอพื้นบ้านกับผู้ป่วยตามจังหวะในการบริกรรมคาถา และใช้น้ำมันลูบ ทา และคลึงเบา ๆ ในบริเวณที่มีอาการพร้อมกับจัดกระดูก
๔.๖ ต่อกระดูก ด้วยการปั้นหุ่นเทียนขี้ผึ้ง เพื่อทำพิธี	เป็นพิธีกรรมการรักษาผู้ป่วยกระดูกหัก หลังจากรักษาและใส่เฝือกแล้ว โดยหมอพื้นบ้านจะปั้นหุ่นผู้ป่วยด้วยเทียนขี้ผึ้งพร้อมสลักชื่อกำกับ จากนั้นหมอนจะนำหุ่นไปบริกรรมคาถาในเวลากลางคืน เพื่อใช้พลังจิตในการรักษาผู้ป่วย

๕. ด้านการวินิจฉัย ประกอบด้วย ๗ กรรมวิธี ดังนี้

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๕.๑ นั่งเทียบ	เป็นวิธีการวินิจฉัย ทำนาย และหาสาเหตุการเจ็บป่วยทั้งในปัจจุบันและอนาคต ด้วยการจุดเทียบไว้ที่ขอบปากบาตรหรือขัน โดยให้น้ำตาเทียบหยดลงในน้ำ จากนั้นทำนายตามลักษณะของน้ำตาเทียบที่ปรากฏในน้ำ
๕.๒ เสี่ยงเทียบ	เป็นวิธีการวินิจฉัยและรักษาโรคในลักษณะการบำบัดจิต ด้วยการเสี่ยงเทียบที่หมอมนต์ได้บริกรรมคาถาไว้แล้ว โดยหยิบมา ๗ แท่ง จากนั้นนำมาจุด กรรมวิธีนี้จะเป็นการทำลายโรคหรือสิ่งอัปมงคลที่มีอยู่ในตัวผู้ป่วยให้หมดสิ้นไป
๕.๓ ส่องเทียบ	เป็นวิธีการวินิจฉัยโรค ด้วยการใช้น้ำเทียบส่องบริเวณผิวหนังที่มีอาการเจ็บป่วย กรรมวิธีนี้เป็นแก้อาการเจ็บป่วย และให้การรักษาที่ถูกต้อง
๕.๔ เฟ้งกสิณ	เป็นวิธีการวินิจฉัยและรักษาโรค ด้วยการใช้น้ำเทียบของผู้ที่ผ่านการฝึกจิต
๕.๕ แมะ	เป็นวิธีการตรวจวินิจฉัยโรค ด้วยการใช้นิ้วมือแตะลงบนชีพจรตรงบริเวณเส้นเลือดแดงที่จุดรวมเส้นเลือด เช่น การแตะเส้นพระเมรุบริเวณข้อเท้า เพื่อวินิจฉัยการไหลเวียนของเลือดลม
๕.๖ จับชีพจร	เป็นวิธีการตรวจวินิจฉัยโรค ด้วยการใช้นิ้วมือแตะและกดเบา ๆ ลงบนเส้นเลือดแดงบางเส้น เช่น เส้นเลือดแดงที่ข้อมือ ข้อพับ ลำคอ ข้อเท้า เพื่อประเมินกำลังของเลือดลมหรือวินิจฉัยโรคและอาการเจ็บป่วย
๕.๗ ดูเมื่อ ดูยาม	เป็นพิธีกรรมการทำนายดวงชะตาหรือทำนายทายทักปัญหาความเจ็บป่วยและการหาฤกษ์ยามในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนในวิถีชีวิตหรือประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากภยันตรายต่าง ๆ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บมากล่ำกราย โดยมีแหล่งสืบทอดความรู้มาจากพื้นที่ภาคเหนือ

๖. ด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย ๙ กรรมวิธี ดังนี้

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๖.๑ เช็ด	เป็นวิธีการตรวจวินิจฉัยและรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยน้ำมันต์และใบไม้ เช่น ใบพลู ใบผักตด เป็นต้น ด้วยการลูบไปตามอวัยวะบริเวณที่มีอาการเจ็บปวดหรือ บวม ในการวินิจฉัยจะดูจากลักษณะของใบไม้หลังจากการลูบหรือใบไม้ที่ติดค้าง กรรมวิธีนี้จะใช้รักษาอาการที่เกิดจากคุณผีคุณไสย จะเป็นการรักษาในกรณีที่มีอาการเจ็บป่วยไม่มาก เช่น อาการปวดเมื่อยจากการเดินของเลือดลมไม่สะดวก ลมเข้าเส้น เอ็นช้ำกัน เป็นต้น
๖.๒ แหก	เป็นวิธีการรักษา ด้วยการใช้อุปกรณ์ในการแหกชุดลงบนบริเวณที่เชื่อว่ามีพิษอยู่ พร้อมทั้งบริกรรมและเสกคาถาใส่อุปกรณ์ เพื่อขับไล่พิษออกจากร่างกาย
๖.๓ จอบเลือด / จูบเลือด	เป็นวิธีการรักษา ด้วยการใช้น้ำหรือของเหลว เช่น น้ำขมิ้น น้ำขมิ้นสุก เป็นต้น โดยนำมาวางครอบบริเวณที่ถูกสัตว์มีพิษกัด กูกัด จากนั้นใช้ปากดูดบริเวณปลายเขาสัตว์ และอุดรูเขาสัตว์ด้วยชันโรงหรืออื่น ๆ ซึ่งจะทำให้เลือดซึมออกมา โดยปล่อยทิ้งไว้ประมาณ ๑๐ นาที จึงหยุดทำการรักษา กรรมวิธีเป็นการลดอาการปวดและถอนพิษ
๖.๔ กรอกเลือด	เป็นวิธีการรักษา ด้วยการกรีดหรือสักผิวหนังให้บาดเพียงเล็กน้อย เพื่อให้เลือดออกมา โดยใช้ถ้วยแก้วที่ใส่น้ำแล้ว จากนั้นนำมาวางครอบบริเวณที่บาดนั้น ซึ่งเลือดจะซึมออกมา หลังจากได้เลือดพอสมควรแล้ว จึงหยุดและห้ามเลือด เพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ดูดพิษออกจากร่างกาย และกระตุ้นให้เลือดไหลเวียนดีขึ้น
๖.๕ บ่งต่อ	เป็นวิธีการรักษาอาการหรือความผิดปกติของดวงตา เช่น ต้อเนื้อ ต้อลม อาการแสบตา จอประสาทตาเสื่อม และอาการอื่น ๆ ด้วยการใช้น้ำสมุนไพรขมิ้นต้มน้ำเย็นที่เกิดขึ้นในจตุรรอยโรคที่อยู่บริเวณแผ่นหลังของผู้ป่วย โดยมีได้กระทำใด ๆ ต่อดวงตา
๖.๖ ตัดต่อ	เป็นวิธีการรักษาต่อเนื้อ ด้วยการนำเอากะลาตาเดียวมาวางครอบบนดวงตา จากนั้นนำขึ้นเนื้อหมูหรือเนื้อวัวมาวางบนกะลาตาเดียว แล้วตัดขึ้นเนื้อบนกะลา ๓ ครั้ง และใช้คาถากำกับ ซึ่งผู้ป่วยจะต้องมาทำการรักษา ๓ วันติดต่อกัน มักจะทำการรักษาในช่วงเย็นและเวลาเดียวกัน โดยในวันสุดท้ายให้นำกล้วยใส่บาตรหรือนำไปวัด
๖.๗ สัก	เป็นวิธีการรักษา โดยการใช้ของแหลมทิ่มตามร่างกายและบริกรรมคาถาพร้อมลงอักขระ เพื่อความเป็นสิริมงคลและป้องกันภัยอันตรายจากสัตว์มีพิษ เช่น ป้องกันงูกัดหรือสัตว์อื่น ๆ เป็นต้น ทั้งนี้ ไม่รวมถึงการสักเพื่อความสวยงาม

กรรมวิธี	คำอธิบาย
๖.๘ ผิงดิน / ผิงทราย	เป็นวิธีการรักษา ด้วยการขุดหลุมบริเวณดินหรือทราย แล้วให้ผู้ป่วยนอน จากนั้นถมดินหรือทรายให้ทั่วร่างกาย ยกเว้นส่วนหัว บางกรณีมีการใช้สมุนไพรร่วมด้วย เช่น ใบขี้เหล็กปูพื้นก่อนนอน หย้าคาเผาในหลุมก่อนผิงดิน เป็นต้น โดยเชื่อว่าดินหรือทรายสามารถดูดเอาสิ่งที่ไม่ดีออกจากร่างกายได้ กรรมวิธีนี้เป็นวิธีการฟื้นฟูผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต ทำให้กล้ามเนื้อลดอาการเกร็งตัว ระบบไหลเวียนของเลือดและลมดีขึ้น วิธีนี้จะพบในทุกภาคของประเทศไทย ในบางพื้นที่จะใช้รักษาหรือกำจัดพิษที่เกิดจากการกินเห็ดพิษหรือต่อต่อย

จะเห็นได้ว่า กรรมวิธีภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านจะมีกรรมวิธีที่หลากหลายขั้นตอนในการรักษาทั้งภายในร่างกาย ด้วยการกิน การเป่า การสัก ฯลฯ และภายนอกร่างกายประกอบกัน ซึ่งเป็นการรักษาทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ

ความเชื่อพื้นฐานของภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านภาคเหนือ

คนล้านนาเชื่อว่า มนุษย์เราประกอบด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน ๒ ส่วน คือ รูปกับนาม หรือ ส่วนของธาตุกับส่วนของขวัญ ทั้งนี้ทั้ง ๒ ส่วนจะต้องมีความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างกัน ซึ่งหากส่วนใดส่วนหนึ่งบกพร่องจะทำให้สูญเสียความสมดุล จึงเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วย โดยมีความเชื่อพื้นฐานของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน (คณะพยาบาลศาสตร์และวิทยาการสุขภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๖๒) ดังนี้

๑. ความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่เป็นสาเหตุของการป่วย ได้แก่
 - ๑.๑ ความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจะมีทั้งผีดีและผีร้ายที่เป็นสาเหตุของการเจ็บป่วย
 - ๑.๒ ความเชื่อเรื่องขวัญ หากขวัญออกจากตัวจะทำให้ผู้นั้นเจ็บป่วยหรือถึงแก่ชีวิต
 - ๑.๓ ความเชื่อฤกษ์และโชคชะตาที่ทำให้คนนั้นมีเคราะห์หรือเจ็บป่วยได้
 - ๑.๔ ความเชื่อเรื่องกรรมในพุทธศาสนาที่ทำให้คนเจ็บป่วยหรือถึงแก่ชีวิตในลักษณะต่าง ๆ

๒. ความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา พุทธศาสนาเป็นกรอบความเชื่อพื้นฐานที่ใช้อธิบายเกี่ยวกับชีวิต และความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับโลกนี้ โลกอื่น และจักรวาล ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในการทำความเข้าใจกับร่างกาย การดูแลสุขภาพและการรักษาโรค นอกจากนี้ พุทธศาสนายังเป็นแหล่งสะสมและถ่ายทอดความรู้ทางการแพทย์ เป็นสถานที่ให้การรักษาโรคมามากมายตั้งแต่อดีต

ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของคนล้านนาที่ว่า มนุษย์เราประกอบด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน ๒ ส่วน คือ รูปกับนาม หรือส่วนของธาตุกับส่วนของขวัญซึ่งสัมพันธ์กันอย่างสมดุล หากส่วนใดบกพร่องจะนำมาซึ่งการเสียสมดุลของความสัมพันธ์ดังกล่าว ดังนั้น คนล้านนาจึงมีหลักในการดูแลผู้ป่วย ด้วยการเสริมส่วนที่ขาด ขจัดส่วนที่เกิน ล้างสิ่งที่เป็นพิษ แก้ไขสิ่งที่เป็นต้นเหตุของการป่วย และบำรุงร่างกายให้แข็งแรง ด้วยการใช้อาหารหรือดออาหารบางชนิดที่เป็นของแสลงต่อโรค การช้ยาสมุนไพรซึ่งเป็นยาตำรับ ร่วมกับกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น การนวด การปรับพฤติกรรมหรือทำพิธีกรรมร่วมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากสาเหตุของการเจ็บป่วยเกิดร่วมกับการเสียสมดุลของขวัญ จะต้องทำพิธีฮ้องขวัญหรือเรียกขวัญให้กลับคืนมาสู่ร่างกายหรืออวัยวะที่ขวัญนั้นอยู่ ทั้งนี้ หมอพื้นบ้านล้านนาหรือหมอเมือง จะมีวิธีการวินิจฉัยอาการและการรักษา ดังต่อไปนี้

๑. กลุ่มที่ป้องกันหรือรักษาด้วยพิธีกรรม เช่น การดูฤกษ์ยาม การขจัดปัดเป่าสิ่งเลวร้ายจากการดู
๒. กลุ่มที่ป้องกันหรือรักษาด้วยยาสมุนไพร
๓. กลุ่มที่ป้องกันหรือรักษาด้วยอาหารและการกิน เช่น การงดอาหารแสลงหรือกินอาหารให้สอดคล้องกับธาตุของผู้ป่วย
๔. กลุ่มที่ป้องกันหรือรักษาทางกาย เช่น การนวด การบีบเส้น การแหก การย่ำขา

จะเห็นได้ว่า การแพทย์พื้นบ้านล้านนาหรือวัฒนธรรมสุขภาพล้านนา เป็นศาสตร์ในการดูแลสุขภาพบนฐานความเชื่อ ความศรัทธา และทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อดูแลสุขภาพทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ (สามารถ ใจเตี้ย, ๒๕๖๑, น.๒๔๐) สอดคล้องกับการศึกษาของ พิมพ์ชนก วรณแจ่ม (๒๕๖๐, น.๒๐) ที่ว่าระบบการดูแลสุขภาพสุขภาพของแพทย์พื้นบ้านนั้น มีระบบการแพทย์ย่อย ๆ ซึ่งมีฐานคิดแตกต่างกันตามบริบทของสังคมในแต่ละพื้นที่ ซึ่งเมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งจะเห็นว่า โดยฐานคิดและรูปแบบในการดูแลรักษาสุขภาพ มีคำอธิบายที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดแนวทางในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่โดยสาระสำคัญแล้วระบบการแพทย์พื้นบ้านยังคงดำรงอยู่และทำหน้าที่ในการบำบัดรักษาทั้งทางร่างกายและจิตใจให้กับคนในสังคมไทย โดยที่การแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถตอบสนองหรือให้การแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของประชาชนได้อย่างครอบคลุมในมิติทางสังคม จิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อม

วัฒนธรรมสุขภาพล้านนา

วัฒนธรรมสุขภาพ (Health Culture) เป็นระบบการดูแลสุขภาพบนพื้นฐานทางวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยวิถีคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมในการดูแลสุขภาพ ทั้งนี้ในแต่ละชุมชนในประเทศไทย จะมีระบบการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านที่มีความหลากหลายแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีปรัชญาแนวคิดในการดูแลสุขภาพในวิถีชีวิตบนฐานสัญญาชาติญาณแห่งการอยู่รอด (สามารถ ใจเตี้ย, ๒๕๖๑, น.๒๔๑) โดยมีผู้สืบทอดคุณค่าและอัจฉริยภาพแห่งภูมิปัญญาดั้งเดิมของการแพทย์พื้นบ้าน ด้วยการใช้ศิลปะการเย็บยารักษาโรคโดยใช้ธรรมชาติรอบตัว ซึ่งผู้สืบทอดนี้เป็นที่รู้จักในนามของ *หมอเมือง* (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๔) ทั้งนี้ วัฒนธรรมสุขภาพของคนล้านนาในการดูแลสุขภาพ สามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ รูปแบบ (สามารถ ใจเตี้ย, ๒๕๖๑, น.๒๔๓ – ๒๔๕) ดังต่อไปนี้

๑. การดูแลสุขภาพกาย เนื่องด้วยชาวล้านนาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้มีอาการปวดเมื่อยร่างกาย แขนขาชาหรืออ่อนแรง ดังนั้น การนวดจึงเป็นรูปแบบการดูแลสุขภาพที่สามารถปฏิบัติได้เป็นประจำในวิถีชีวิต การนวดไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน มักจะเกิดจากองค์ความรู้และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมมาเมื่อครั้งบรรพกาล อาทิ

๑.๑ การบีบนวดเมื่อมีอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย ซึ่งการบีบนวดโดยทั่วไปจะให้ลูกหลานและคนในครอบครัวเป็นผู้บีบนวด และไม่มีรูปแบบที่แน่นอน

๑.๒ การเช็ดแหก เป็นการรักษาอาการปวดเมื่อย เคล็ด ขัดยอก โดยหมอพื้นบ้านจะใช้มิดแหก ซึ่งอาจจะเป็นเขาควาย “เขาควายสะเด็น” ที่เกิดจากควายชนกันแล้วเขาหัก หรืออาจเป็นเขี้ยวสัตว์ เช่น เขี้ยวหมูป่า เขี้ยวเสือ โดยนำมาทำพิธีเสกคาถาแล้วใช้สับบริเวณที่มีอาการ ในการเช็ดแหก หมอพื้นบ้านที่ทำการรักษามักจะท่องคาถาและเสกเป่าบริเวณที่เช็ดแหกตลอดเวลาเสมือนเป็นการขับไล่อาการปวดเมื่อยให้หายไป

๑.๓ การจับเส้น ใช้รักษาอาการปวดที่แขนและขา โดยใช้สมุนพรมมาประคบและจับเส้นเบา ๆ

๑.๔ การเป่า ใช้สำหรับการรักษาโรค เช่น งูสวัด โดยหมอพื้นบ้านจะมีคาถาเฉพาะอาการแต่ละโรคเมื่อเสกคาถาแล้ว มักจะมีการเสกน้ำมัน เพื่อให้ผู้ป่วยนำไปทาบริเวณที่เป็นโรคหรือใช้ดื่ม

๑.๕ การเสกข้าวสาร ใช้สำหรับรักษาแผลเรื้อรัง โดยหมอพื้นบ้านจะใช้ข้าวสารจ้าวแช่น้ำ จากนั้นจะเคี้ยวข้าวสารแล้วพ่นหรือทาบริเวณที่เป็นแผล

๑.๖ การสับสาร เป็นการใช้น้ำมันที่ลงอาคมกรีดเอาก่อนไขมัน (สาร) ที่อุดตันออก และใช้ปูนขาวหรือปูนแดงที่ใช้เกี่ยวกับหมากช่วยห้ามเลือด

๒. การดูแลสุขภาพจิต กระบวนการนี้เป็นการให้กำลังใจ ปลดเปลื้องหรือบรรเทาความวิตกกังวลผ่านพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ มักจะเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (ผี) โดยคนส่วนใหญ่ในชุมชนจะถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ดังนั้นในการประกอบพิธีกรรมทั้งมงคลและอวมงคล จึงจะต้องมีการเซ่นไหว้ผี เช่น

๒.๑ การส่งเคราะห์ มักจะใช้สำหรับการรักษาผู้ที่ประสบอุบัติเหตุหรือการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุมาก่อน ซึ่งหมอพื้นบ้านจะทำกระทงสี่เหลี่ยมจัตุรัส พร้อมใส่แกงส้ม ขนมหวาน ผักกาด ใบมะขาม พริก เกลือ อ้อย กล้วยสุก และมะพร้าวหั่นเป็นชิ้น จากนั้นนำดินเหนียวมาปั้นเป็นรูปคนและสัตว์ พร้อมทำพิธีด้วยการบริกรรมคาถาเสร็จแล้วจึงนำไปวางไว้หน้าบ้านผู้ป่วย

๒.๒ การสืบชะตา จะทำเมื่อป่วยหนัก เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ป่วยให้หายเป็นปกติ และเพื่อความสงบสรีรมงคล ขับไล่สิ่งอัปมงคลและสิ่งเลวร้ายให้ผ่านพ้นไป ในการประกอบพิธีสืบชะต้ามักจะทำกันตอนเช้า – ตอนเที่ยงวันเท่านั้น ทั้งนี้ ผู้ที่จะสืบชะตาจะเป็นผู้กำหนดวันประกอบพิธี เมื่อถึงวันประกอบพิธีจะนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๑ รูป หรือ ๔ รูปก็ได้ แต่ไม่เกิน ๕ รูป

๒.๓ การเลี้ยงผี มักจะเลี้ยงในตอนพลบค่ำ (ภาษาล้านนา : สะลุ่มสะลุ่ม) ทำโดยใครก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะให้ผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวเป็นผู้ทำพิธี โดยการเลี้ยงจะนำไปเลี้ยงผี ณ บริเวณที่ผีสิงสถิต (หมอเมื่อจะเป็นผู้บอก) ทั้งนี้ ผีในมิติสุขภาพของประชาชนจะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

ผีดี ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ มีผีปู่ย่า ผีมด ผีเม็ง ผีอารักษ์ ผีเสื่อวัด ผีเสื่อเมือง ผีเจ้าบ้าน ผีนา ผีเจ้าแม่ผีเจ้าพ่อต่าง ๆ ที่คอยปกป้องรักษาป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร ซึ่งจะมีชื่อเรียกตามสถานที่นั้น ๆ เช่น ผีห้วยหลวง ผีห้วยทราย ผีดงฮัก เป็นต้น ซึ่งผีเหล่านี้จะเป็นผีที่มีฤทธิ์เดชมาก หากใครไม่นับถือหรือลบหลู่ จะทำให้มีอันเป็นไปต่าง ๆ นานาหรืออาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย รักษาไม่หายจนกว่าจะทำพิธีขมาลาโทษ

ผีร้าย ได้แก่ ผีตายโหง ผีพราย ผีป่า ผีนางไม้ ผีปกกะโหล้ง ผีกองกอย ผีกะ ผีกระสือ เป็นต้น ซึ่งผีเหล่านี้จะคอยหลอกหลอนให้ผู้คนหวาดกลัว บางครั้งจะรบกวนหรือเข้าสิงคนเพื่อขอในสิ่งที่ตนต้องการเช่น อาหารหรือที่อยู่อาศัย เรียกว่า “ผีทัก” จนผู้นั้นเจ็บไข้ได้ป่วยจะต้องนำข้าวปลาอาหารและเหล้ามาสังเวย จึงจะหายจากเจ็บป่วย

๓. การดูแลสุขภาพโดยใช้สมุนไพรพื้นบ้าน การใช้สมุนไพรพื้นบ้านเป็นการถ่ายทอดสูตรยาสมุนไพรพื้นบ้านจากบรรพบุรุษ การสร้างเสริมสุขภาพรูปแบบนี้จะใช้สมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่นมาปรุงเป็นยา (ตำรับ) โดยการปรุงยาเป็นการสกัดเอาตัวยาออกจากไม้ยา และมีสารที่นิยมใช้เป็นตัวสกัดตัวยา ได้แก่ น้ำและเหล้าพื้นบ้าน เช่น

๓.๑ ยาต้ม เป็นการสกัดตัวยาออกจากไม้ยาด้วยน้ำร้อน ซึ่งเป็นวิธีที่นิยมใช้มากที่สุด ส่วนใหญ่จะใช้ต้มกับส่วนของต้นไม้นื้อแน่นและแข็ง เช่น ลำต้น ราก เปลือกไม้ ซึ่งจะต้องใช้วิธีการต้มจึงจะทำให้ตัวยาออกมา ข้อดีของการต้ม คือ เป็นวิธีที่สะอาด ปลอดภัยจากเชื้อโรค

๓.๒ ยาขง เป็นการสกัดตัวยาดด้วยน้ำร้อนเช่นเดียวกับยาต้ม ใช้กับส่วนของต้นไม้ที่บอบบางและอ่อนนุ่ม เช่น ใบ ดอก ที่ไม่ต้องการโดนน้ำเดือดนาน ๆ ตัวยาก็ออกมาได้ โดยมีวิธีการขง คือนำตัวยาสีแก่แล้วเติมน้ำร้อนจัดลงไป พร้อมปิดยา และปล่อยให้เย็นเพื่อให้ตัวยาออกมาเต็มที่

๓.๓ ยาน้ำมัน สำหรับตัวยางบางชนิดจะไม่ยอมละลายน้ำ แม้ว่าจะเคี้ยวแล้วก็ตาม (ส่วนใหญ่ตัวยากที่ละลายน้ำได้ดี จะไม่ละลายน้ำมัน) จึงใช้น้ำมันเป็นตัวสกัดยาแทนน้ำ เนื่องจากยาน้ำมันทาแล้วเหนียวเหนอะเปรอะเปื้อนเสื้อผ้า จึงไม่นิยมปรุงกัน

๓.๔ ยาตองเหล้า สำหรับตัวยากที่ไม่ละลายน้ำกับละลายในเหล้าได้เช่นเดียวกับตัวยากที่ไม่ละลายในน้ำมัน ยาตองเหล้าจะมีกลิ่นแรงกว่ายาต้มและเหล้ามีกลิ่นฉุน ซึ่งหากรับประทานบ่อยอาจทำให้ติดเหล้าได้

๓.๕ ยาตำคั้นเอาน้ำ เอาสมุนไพรมาตำให้ละเอียดและคั้นเอาแต่น้ำออกมา มักใช้กับส่วนของต้นไม้ที่มีน้ำมาก อ่อนนุ่ม และตำให้แหลกได้ง่าย เช่น ส่วนใบ หัวหรือเหง้า ซึ่งยาประเภทนี้รับประทานมากไม่ได้เช่นกัน เพราะน้ำยาที่ได้จะมีกลิ่นและรสชาติรุนแรง รวมถึงตัวยากจะเข้มข้นมาก

๓.๖ ยาผง เป็นการเอาสมุนไพรพื้นบ้านไปอบหรือตากแห้งแล้วบดให้เป็นผง ยิ่งละเอียดมากยิ่งมีสรรพคุณดีขึ้น เพราะยาผงจะถูกดูดซึมเข้าสู่ลำไส้ได้ง่าย ตัวยากจึงเข้าสู่ร่างกายได้รวดเร็ว ดังนั้นผงยายิ่งละเอียดยิ่งเป็นผลดี ส่วนยาผงชนิดใดที่รับประทานยาก จะนำมาปั้นเป็นยาลูกกลอน โดยใช้น้ำข้าวหรือน้ำผึ้งเป็นตัวเชื่อมเพื่อให้ยาติดกันเป็นเม็ด ส่วนใหญ่จะนิยมใช้น้ำผึ้ง เพราะสามารถเก็บไว้ได้นานโดยไม่ขึ้นรา

๓.๗ ยาฝน เป็นวิธีการที่หมอพื้นบ้านใช้กันมาก โดยมีวิธีฝนคือ ใส่น้ำสะอาดประมาณครึ่งหนึ่งของภาชนะนั้น ๆ แล้วเอาหินลับมีดเล็ก ๆ จุ่มลงไป โดยให้หินโผล่เหนือน้ำเล็กน้อย และฝนจนได้น้ำยาสีขุ่นและขุ่นเล็กน้อย ต้มครั้งละ ๑ แก้ว

ทั้งนี้ รูปแบบในแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน ความอุดมสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติ ภูมิประเทศและภูมิอากาศ ตลอดจนวัฒนธรรมการรับประทานอาการและการอยู่อาศัย ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการใช้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการดูแลสุขภาพที่หลากหลาย

๔. การดูแลสุขภาพโดยอาหารพื้นบ้าน อาหารพื้นบ้านล้านนาเป็นวิถีการบริโภคที่หลากหลายทางด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรม รวมถึงองค์ความรู้ในการประกอบอาหาร ซึ่งมีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน มีการคิดค้น สืบทอด ปรุงแต่งและผสมผสานเป็นอาหาร ทั้งนี้อาหารบางชนิดมีรูปแบบการทำที่ซับซ้อน เช่น การแกง ต้ม นึ่ง ย่าง ยำ อ้อก แอ็บ และอาหารบางชนิดมีวิธีการประกอบที่ง่าย ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นและตามฤดูกาล และมีอาหารบางประเภทเริ่มหายสาบสูญไปจากชุมชน เนื่องจากขาดซึ่งความสนใจของคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่จะช่วยสืบสานความรู้ในด้านอาหารพื้นบ้านล้านนา ทั้ง ๆ ที่

ความสำคัญของอาหารนอกจากจะเป็นปัจจัยที่สัมพันธ์กับระบบชีวิตของชุมชนแล้ว ยังเป็นเครื่องแสดงถึงภูมิปัญญาและสร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน

จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมสุขภาพล้านนาเพื่อดูแลสุขภาพจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนในแต่ละรูปแบบ ซึ่งมีทั้งการดูแลสุขภาพทางร่างกายและทางจิตใจ โดยใช้ทรัพยากรภายในท้องถิ่น โดยเฉพาะสมุนไพรพื้นบ้าน

เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา การแพทย์พื้นบ้านล้านนา

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ได้เชิดชูเกียรติพ่อครู แม่ครูและครูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยและพื้นบ้านล้านนา ด้วยการเชิดชูเกียรติเป็น *เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา* อันเป็นเกียรติเป็นศรีแก่ตัวศิลปินและท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ไว้ซึ่งองค์ความรู้ของท้องถิ่น ดังนี้

๑. แม่ครูวิไล วิชัยวงศ์ เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

ที่อยู่ปัจจุบัน ๔๕/๒ หมู่ ๑ ตำบลท่าศาลา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๐๐๐

การเรียนรู้และการสืบทอดองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

แม่ครูวิไลได้เรียนรู้การแพทย์แผนไทยจากคุณตา ซึ่งเป็นหมอพื้นเมือง (หมอเมือง) โดยคุณตาจะปลูกสมุนไพร และเมื่อชาวบ้านป่วยจะมาขอให้คุณตารักษาให้ ด้วยการนำกรวยดอกไม้มาด้วย ซึ่งคุณตาจะใช้ใบไม้ขีด (ขีดแหก) และใช้คาถาประกอบการรักษา ซึ่งมีกระบวนการรักษาที่ไม่ซับซ้อน จากการที่แม่ครูวิไลได้เห็นคุณตาทำการรักษาผู้ป่วย จึงทำให้แม่ครูได้ซึมซับการรักษาแบบพื้นบ้านจากคุณตา จึงทำให้แม่ครูวิไลสนใจและได้เรียนรู้จากคุณตา เช่น การใช้สมุนไพร การปลูกสมุนไพร การขีดแหก การย่ำขาง นอกจากนี้แม่ครูวิไลยังได้เฝ้าหาความรู้เพิ่มเติมด้วยการไปเรียนการแพทย์แผนปัจจุบัน เพื่อให้การรักษาได้มาตรฐานตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด ทั้งนี้ แม่ครูวิไลได้เปิดโรงเรียนเพื่อสอนการแพทย์พื้นบ้านล้านนา เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยที่ได้มาตรฐาน มีการรองรับทางวิชาการ จึงทำให้แม่ครูวิไลได้รับการยกย่องจากกรมฝีมือแรงงาน ให้เป็น *ผู้ทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงาน ระดับ ๑* โดยกรมฝีมือแรงงาน ได้กำหนดให้โรงเรียนของแม่ครูวิไลเป็นสถานที่ทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงาน ทำให้ผู้ทดสอบฯ ไม่ต้องเดินทางไกล เป็นการอำนวยความสะดวกให้กับผู้เข้าทดสอบ

แม่ครูวิไลรู้สึกดีใจที่ได้รับรางวัล *เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา* และภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยแม่ครูวิไลได้เผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยให้กับผู้ที่สนใจ และในสถาบันการศึกษา รวมถึงหน่วยราชการและเอกชนที่สนใจ เพราะอาชีพหมอเมืองนี้ สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ อีกทั้ง ปัจจุบันเป็นอาชีพที่ได้รับการยอมรับจากสังคม ดังนั้น แม่ครูวิไลอยากให้หน่วยงานต่าง ๆ สนับสนุน ส่งเสริม และฟื้นฟูการแพทย์พื้นบ้านล้านนา เพื่อให้องค์ความรู้ดังกล่าวอยู่กับสังคมล้านนาตลอดไป เนื่องด้วยปัจจุบันเยาวชนให้

ความสนใจกับการบำบัดรักษาโรคด้วยตนเอง ดังนั้น แม่ครูวิไลจึงได้ออกไปสอนการทำลูกประคบ การใช้สมุนไพรในการรักษาสุขภาพ และบำบัดโรค ฯลฯ ทั้งในสถาบันการศึกษาและในชุมชน

๒. แม่ครูสุจิตรา วิโสภา เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

ที่อยู่ปัจจุบัน ๒๖/๕๕ หมู่ ๒ ตำบลหนองป่าครั่ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

การเรียนรู้และการสืบทอดองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

แม่ครูสุจิตราได้เรียนรู้การแพทย์แผนไทยจากบิดา ซึ่งเป็นครู และหมอแผนโบราณ โดยตระกูลของบิดาเป็นหมอเมือง ในปี พ.ศ.๒๕๓๗ แม่ครูสุจิตราได้ไปเรียนการแพทย์แผนโบราณที่ โรงเรียนแถวประตูลายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จนกระทั่งได้ไปประกอบโรคศิลป์ ซึ่งกว่าแม่ครูสุจิตราจะได้ไปประกอบโรคศิลป์ ต้องใช้ความพยายามและความตั้งใจในการเรียน เพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการรักษาโรคให้กับคนทั่วไป โดยหวังให้ทุกคนสุขภาพแข็งแรง ปราศจากโรคร้าย และถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ที่สนใจโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย

ด้วยแม่ครูสุจิตรา เป็นผู้ใฝ่รู้ จึงได้หมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา เพื่อพัฒนาตนเอง และเพื่อให้มีวิชาความรู้ที่ทันสมัย อาทิ โครงการพัฒนารูปแบบและสาระการฝึกอบรมการถ่ายทอดความรู้ในวิชาชีพการแพทย์แผนไทย แม่ครูสุจิตรา จึงได้ปรับวิธีการสอน และเทคนิคใหม่ ๆ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่าย โดยใช้วิธีผสมผสานระหว่างการสอนแบบดั้งเดิมและสมัยใหม่ แม้ผู้เรียนจะไม่มีทุนทรัพย์ก็สามารถเรียนกับแม่ครูสุจิตราได้ เพราะแม่ครูสุจิตราต้องการถ่ายทอดองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย (หมอเมือง) เพื่อให้ความรู้ดังกล่าวไม่เลือนหายไป และช่วยสร้างอาชีพให้กับผู้เรียน นอกจากนี้แม่ครูสุจิตราได้ไปถ่ายทอดการแพทย์แผนไทย ณ ประเทศญี่ปุ่น รวมถึงถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวต่างประเทศ เช่น เดนมาร์ก อังกฤษ ฯลฯ แม่ครูได้ใช้วิธีการสอนด้วยภาษาไทยผ่านโปรแกรม Google Translate สำหรับการแปลภาษานั้น ๆ ซึ่งนอกจากองค์ความรู้แพทย์พื้นบ้านล้านนาแล้ว แม่ครูยังได้สอนศิลปวัฒนธรรมของล้านนา เช่น อาหารของสตรีหลังคลอด อาหารประจำถิ่น ขนมมงคล การไหว้ครู พิธีกรรม ประเพณีและความเชื่อ ฯลฯ นอกจากนี้ แม่ครูสุจิตรา จะสอนวิธีการนวดทั้ง ๒ รูปแบบ คือ แบบเชลยศักดิ์ และแบบราชสำนัก โดยจะสอนอย่างละเอียด เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้เต็มที่ เพราะอาชีพหมอเมืองสามารถสร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ซึ่งปัจจุบันเป็นที่นิยมในต่างประเทศ ทั้งนี้ผู้ที่จะไปทำงานที่ต่างประเทศ จะต้องผ่านการทดสอบตามที่ทางราชการกำหนด

แม่ครูสุจิตรา รู้สึกภาคภูมิใจและดีใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับรางวัล *เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา* และมุ่งมั่นที่จะเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยให้กับผู้สนใจอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย เพราะกว่าที่แม่ครูสุจิตราจะได้รับการเชิดชูเกียรติ จะต้องผ่านกระบวนการต่าง ๆ อย่างยากเย็น แต่ก็มาถึงฝั่งฝันได้ด้วยความพยายาม ประกอบกับกล่าวว่า ความรู้ที่ตนมีอยู่จะหายไปกับตนเอง จึงอยากให้ทุกคนช่วยอนุรักษ์และสืบทอดการแพทย์แผนไทยอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้องค์ความรู้นี้อยู่กับสังคมล้านนาตลอดไป

๓. แม่ครูจรรยา วงศ์ชัย เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

ที่อยู่ปัจจุบัน ๑๔๙ หมู่ ๒ ตำบลเมืองเส้น อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๑๐

การเรียนรู้และการสืบทอดองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

แม่ครูจรรยาได้ศึกษาเกี่ยวกับสรรพคุณและคุณประโยชน์ของสมุนไพร รวมถึงวิธีการรักษาโรคแบบพื้นบ้านจากบิดา ซึ่งเป็นหมอเมือง โดยบิดาของแม่ครูจรรยาเป็นหมอยาสมุนไพรพื้นบ้าน อาทิ ยาสมุนไพร ยาต้ม ยาฝน และการรักษาด้วยพิธีกรรมพื้นบ้าน คือ การจอบไข่ และจากสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ จึงทำให้แม่ครูจรรยาซึมซับความรู้ดังกล่าว เดิมแม่ครูจรรยาไม่มีความคิดว่าการรักษาด้วยสมุนไพรยุ่งยากและไม่ทันสมัย แต่ความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนไปเมื่อลูกสาวคนโตของแม่ครูจรรยา (เด็กหญิงเฉลิมรัตน์) ป่วยเป็นโรคมะเร็งกระดูก และได้รักษาด้วยการทำคีโมเพื่อป้องกันการเติบโตของมะเร็ง จากเหตุการณ์ดังกล่าว จึงทำให้แม่ครูจรรยาเกิดแรงบันดาลใจที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคและยาสมุนไพร เพื่อช่วยเหลือรักษาผู้อื่นให้พ้นจากโรคร้ายไข้เจ็บ ดังนี้ แม่ครูจึงได้ไปศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อเสริมความรู้ และทักษะ รวมถึงเพื่อสร้างความเชื่อมั่นของคนไข้ อาทิ แพทย์แผนไทย ประเภทเภสัชกรรม ณ โรงเรียนบรรเทาทุกข์โบราณ ภาคเหนือ และหลักสูตรประเภทเวชกรรม ณ โรงเรียนแพทย์แผนไทยชีวโกมารภัจจ์ ฯลฯ ประกอบกับปณิธานของแม่ครูจรรยา “ต้องการให้ทุกคนมีสุขภาพที่ดี ห่างไกลโรคร้าย” จึงทำให้แม่ครูจรรยาบูรณาการวิชาความรู้ต่าง ๆ ที่แม่ครูมีความเชี่ยวชาญ เพื่อให้การรักษาเกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแม่ครู คือ การตอกเส้น เผาไฟ (สมุนไพร)

แม่ครูจรรยา มีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับรางวัล *เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา* เพราะหมอเมืองแต่ละวันต้องดูแลคนไข้และสอนลูกศิษย์ จึงทำให้ไม่ทราบว่ามีการจัดรางวัลนี้ ประกอบกับไม่สามารถเขียนประวัติและผลงานเพื่อเสนอรับการคัดเลือกได้ จึงต้องมีผู้ช่วยในการเขียนประวัติและผลงาน แต่ด้วยการสนับสนุนและส่งเสริมของอาจารย์อิสริยาภรณ์ แสงปัญญา จึงทำให้แม่ครูจรรยาได้รับการเชิดชูเกียรติ เป็น “เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕”

ปัจจุบันมีสื่อการสอนมากมาย แต่แม่ครูจรรยายังคงใช้วิธีการสอนแบบโบราณ ตัวต่อตัว ปากต่อปาก มือต่อมือ เพราะบางครั้งสื่อไม่สามารถตอบสนองต่อผู้เรียนได้ เพราะผู้เรียนแต่ละคนจะมีความแตกต่างกัน ดังนั้น จึงต้องมีวิธีการเรียนการสอนที่แตกต่างกัน รวมถึงการปฏิบัติการ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ได้จริง ทั้งนี้ แม่ครูจะไม่เน้นการบรรยาย แต่จะเน้นการปฏิบัติเป็นหลัก ถึงแม้ว่าแม่ครูจรรยาจะใช้วิธีการสอนแบบโบราณ แต่ก็ไม่ทิ้งเทคโนโลยี ด้วยมองว่าเทคโนโลยีช่วยทำให้การเผยแพร่องค์ความรู้เป็นไปอย่างแพร่หลาย จึงได้บูรณาการจัดการเรียนการสอนระหว่างการแพทย์พื้นบ้านล้านนา (หมอเมือง) กับการแพทย์แผนไทย

๔. แม่ครูจันทร์ฉาย เขตสิทธิ เพชรราชภัฏ – เพชรลำนนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ที่อยู่ปัจจุบัน ๗๕ หมู่ที่ ๖ ตำบลสันปูเลย อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๒๐
การเรียนรู้และการสืบทอดองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

บิดาของแม่ครูจันทร์ฉาย คือ พ่อดวงจันทร์ เขตสิทธิ เป็นหมอเมือง โดยมีแม่คำออน ซึ่งเป็นมารดาของแม่ครูจันทร์ฉาย เป็นผู้ช่วยหมอ จึงทำให้แม่ครูได้ใกล้ชิดและซึมซับความเป็นหมอเมืองจากบิดาและมารดา และได้เป็นผู้ช่วยบิดาและมารดา ในการจัดเตรียมยาสมุนไพรและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้านมาโดยตลอด แม่ครูเกิดการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านการดูแลรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้านทั้งจากบิดาและมารดา รวมถึงการแสวงหาความรู้ด้านการรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้านทั้งจากตำรายา และครูบาอาจารย์ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้าน รวมถึงหน่วยงาน/องค์กร/สถาบันต่าง ๆ ที่จัดอบรมอย่างสม่ำเสมอ เช่น โหราศาสตร์การนวด การนวดหน้าด้วยสมุนไพรธรรมชาติ ฯลฯ และได้ไปสอบใบประกอบโรคศิลป์ เพื่อให้การทำยาสมุนไพร ถูกกฎหมาย ด้วยประสบการณ์การทำงานและการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมสม่ำเสมอ ดังนั้น จึงทำให้แม่ครูจันทร์ฉาย เขตสิทธิ สามารถนำความรู้และประสบการณ์มาประยุกต์ใช้กับการดูแลสุขภาพของผู้คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

แม่ครูจันทร์ฉาย มีความภาคภูมิใจ ดีใจ และรู้สึกเป็นเกียรติที่ได้รับรางวัล *เพชรราชภัฏ – เพชรลำนนา* จึงได้พัฒนาบ้านให้เป็นศูนย์การเรียนรู้แพทย์พื้นบ้านล้านนาชาวไทย ตำบลสันปูเลย อำเภอ ดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้านของชุมชน ซึ่งแม่ครูได้ถ่ายทอดองค์ความรู้และทักษะต่าง ๆ ที่มีให้กับลูกศิษย์ที่มาเรียนที่ศูนย์การเรียนรู้ และที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดขึ้น โดยลูกศิษย์ที่มาเรียนนั้น จะต้องมีการทดสอบความรู้ก่อนเรียน และอายุของผู้เรียน ซึ่งสิ่งสำคัญที่ผู้เรียนทุกคนจะต้องมี คือ ใจรัก ทั้งนี้ แม่ครูจันทร์ฉายต้องการให้ผู้เรียนได้ความรู้ติดตัวไป สามารถใช้ในการรักษาตนเองเบื้องต้น และประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นการสอนทั้งแบบตัวต่อตัว และแบบกลุ่ม โดยจะเรียนติดต่อกันทุกวัน โดยจะเริ่มสอนจากการทำชันครุ จรรยาบรรณ มารยาทของผู้นวด เทคนิคการนวด และการลงน้ำหนักก่อน ซึ่งแม่ครูจะเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าว ให้กับทุก ๆ คนที่สนใจมาเรียน

๕. พ่อครูอรุณพ จันทรบุตตร เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

ที่อยู่ปัจจุบัน ๒๓๙ หมู่ ๒ ตำบลหางดง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๓๐

การเรียนรู้และการสืบทอดองค์ความรู้การแพทย์แผนไทย

พ่อครูอรุณพ ได้ศึกษาเรียนรู้ และฝึกฝนวิชาหมอเมือง ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาด้านสุขภาพจาก พ่อครูบุญชู จันทรบุตตร ซึ่งเป็นบิดา ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๐ โดยมีแนวคิดที่ว่าภูมิปัญญาเหล่านี้ถ้าไม่มีการสืบสาน สืบทอด ก็สูญหายไป ประกอบผู้ถ่ายทอดเป็นบิดา ทำให้พ่อครูอรุณพเกิดการรักในวิชาที่เป็นมรดกของ บรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาชั่วหลายอายุคน แม้ว่าตอนนั้นวิชาเหล่านี้ถูกสังคมมองว่าเป็นของเก่าแก่โบราณ ไม่ทันสมัย แต่พ่อครูอรุณพก็ได้ไม่หมดกำลังใจเพราะคิดว่า ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นสิ่งที่สร้างภูมิคุ้มกันให้ สังคมไทยในอดีตที่ผ่านมา เราคนรุ่นหลังควรที่จะศึกษาและสืบทอดพร้อมสืบสานต่อไป นอกจากนี้ พ่อครู อรุณพ ยังได้ใฝ่หาความรู้เพิ่มเติม ด้วยการลงทะเบียนเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณ ซึ่งเป็นการเรียนตาม มาตรา ๑๒ (ก) ของ พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลป์ ๒๕๔๒ เพื่อขออนุญาตขึ้นทะเบียนสอบ ใบประกอบโรคศิลป์ โดยพ่อครูอรุณพ ได้เปิดคลินิกการแพทย์แผนไทยชื่อ *อรุณพ คลินิกการแพทย์ แผนไทย* และขออนุญาตเปิดร้านยาสมุนไพร

พ่อครูอรุณพ รู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มอบรางวัล *เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา* ด้วยมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เป็นมหาวิทยาลัยเพื่อท้องถิ่น รับผิดชอบต่อสังคม จึงรู้สึกภาคภูมิใจ เป็นอย่างยิ่งที่ได้รับรางวัลนี้

ในการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา พ่อครูอรุณพ จะให้ความสำคัญกับผู้เรียนเป็นหลัก โดยจะสอนตามความต้องการของผู้เรียน ซึ่งมีผู้เรียนหลายกลุ่มทั้งเรียนเพื่อนำไปประกอบ อาชีพ และเพื่อบำบัดรักษาโรค โดยพ่อครูอรุณพ จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการเรียนการสอน เพื่อให้ภูมิปัญญาไทยกว้างไกล ซึ่งเทคโนโลยีจะเป็นตัวช่วยในการเผยแพร่องค์ความรู้ ทำให้ผู้เรียน ที่อยู่ต่างประเทศ หรือต่างจังหวัด สามารถเรียนได้ เป็นการสร้างองค์ความรู้ข้ามพรมแดน โดยใช้ภูมิปัญญา เป็นฐานความรู้ในการพัฒนาเพื่อก้าวเข้าสู่ไทยแลนด์ ๔.๐

บทสรุป

จากองค์ความรู้ของเพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา สาขาการแพทย์พื้นบ้านล้านนา จำนวน ๕ ท่าน ดังกล่าวข้างต้น พบว่า มีองค์ความรู้อยู่ ๒ ประเภทคือ องค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยมีวิธีการรักษาทั้งทางกายและทางใจ และมีการเรียนรู้ผ่านบรรพบุรุษ ตลอดจนการผสมผสานรูปแบบการรักษาแบบพื้นบ้านเข้ากับแผนปัจจุบัน ซึ่งจะเป็นการพัฒนารูปแบบของการรักษามากกว่าการพัฒนาองค์ความรู้ด้วยการเพิ่มองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ และกรรมวิธีการวิเคราะห์โรคด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน เพื่อสร้างภาพลักษณ์ของหมอพื้นบ้านให้มีความน่าเชื่อถือ ทันสมัย และเป็นสากล ทั้งนี้ หมอพื้นบ้านแต่ละคนจะมีถนัดและเชี่ยวชาญในการรักษาที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับการศึกษาของ วิษณศ ทองเกี๊ต (๒๕๕๙, น.๑๐๕ – ๑๐๗) กล่าวว่า องค์ความรู้ของแพทย์พื้นบ้านจังหวัดเชียงใหม่ มี ๒ ลักษณะ ได้แก่ องค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรมและองค์ความรู้ที่เป็นนามธรรม โดยมีรูปแบบการรักษาที่แตกต่างกัน เช่น พ่อครูบุญชู จันทร์บุตร จะใช้รูปแบบพิธีกรรมเพื่อการรักษาและสืบทอดองค์ความรู้ พ่อครูปิ่นแก้ว ตันนวล จะเน้นการรักษาด้วยสมุนไพร และแม่ครูจรรยา วงศ์ชัย จะเน้นการรักษาด้วยวิธีการนวดประคบและการเผายา จะเห็นได้ว่า แพทย์พื้นบ้านจะใช้วิธีการรักษาทั้งทางกายและทางใจ ที่เรียกว่า “การดูแลรักษาแบบองค์รวม” คือ การรักษาทางร่างกาย ด้วยการใช้ยาสมุนไพรบำรุงร่างกายให้แข็งแรง การนวด การตอก การยำขาง ซึ่งเป็นการรักษาด้วยการขับของเสียออกจากร่างกายและกระตุ้นให้ร่างกายเกิดการหมุนเวียนของพลังต่าง ๆ และกลับสู่สมดุลของร่างกาย ส่วนการรักษาด้วยพิธีกรรมจะเป็นการรักษาทางจิตใจ เช่น การสู่วัณ การทำบุญ การพรมน้ำมนต์ การเซ็ด การแหก การเป่าคาถา เป็นต้น ตลอดจนการปรับเปลี่ยนบทบาทและรูปแบบการรักษาพยาบาลของแพทย์พื้นบ้าน ด้วยการพัฒนาตนเอง ด้วยการนำองค์ความรู้ที่มีไปพัฒนาต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การเปิดโรงเรียนสอนการแพทย์พื้นบ้านให้กับผู้ที่สนใจ จะสร้างอาชีพ ซึ่งถือเป็นบทบาทใหม่ของแพทย์พื้นบ้าน

เอกสารอ้างอิง

- กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (๒๕๖๒). *คู่มือประกอบการรับรองหมอฟันบ้าน*.
กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข. สืบค้นจาก www.2.ptho.moph.go.th.
- กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กลุ่มสารนิเทศและ
วิเทศสัมพันธ์. (๒๕๕๒). *บูรพาจารย์และผู้มีคุณูปการต่อการแพทย์แผนไทย (ฉบับปรับปรุง)*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ขวัญเรือน บุญกอบแก้ว. (๒๕๖๐). *โครงการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจากหมอ
พื้นบ้านสู่ชุมชนบ้านควน ตำบลควน อำเภอบางละมุง จังหวัดปัตตานี*. ปัตตานี:
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- จันทร์ทิวา เจียรณัย และคนอื่น ๆ. (๒๕๕๖). *การศึกษากฎมีปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์
แผนไทย และ การใช้สมุนไพรของหมอฟันบ้าน : กรณีศึกษาหมอฟันบ้านรอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง
จังหวัดสกลนคร*. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- ธารา อ่อนชมจันทร์, (บก.). (๒๕๓๕). *ศักยภาพหมอฟันบ้านกับการสาธารณสุขมูลฐาน : กรณีศึกษาจังหวัด
เชียงราย*. นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน.
- บุญบงค์ ฝันแจ้ง. (๒๕๕๙). *องค์ความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้านและภูมิปัญญาของคนพื้นถิ่น ตำบลเทพเสด็จ
อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ประชิด สกุนะพัฒน์. (๒๕๕๑). *มรดกทางวัฒนธรรม “ภาคเหนือ”*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- พระครูอดุลสีลภิตต์. (๒๕๕๒). *สารละลายนาคดี : ภาคพิธีกรรม*. เชียงใหม่: มปท.
- พิมพ์ชนก วรรณแจ่ม. (๒๕๖๐). *รูปแบบการดูแลสุขภาพคุณภาพโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์
พื้นบ้านในอำเภอบางละมุง จังหวัดฉะเชิงเทรา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์. มหาวิทยาลัย
ราชภัฏราชชนนครินทร์.
- พีระพงศ์ บุญศิริ. (๒๕๔๗). *ผลสัมฤทธิ์ของการนวดบำบัดแผนไทยที่มีต่ออาการผิดปกติของกล้ามเนื้อ เอ็น
กล้ามเนื้อ และข้อต่อที่มีปัญหาในการเคลื่อนไหว*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- คณะพยาบาลศาสตร์และวิทยาการสุขภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. (๒๕๖๒). *ภูมิปัญญาแพทย์
พื้นบ้านไทย*. สืบค้นจาก <https://nurse.pbpu.ac.th>
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ. (๒๕๔๗). *ตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนา สาขาหมอฟันพิธีกรรมบำบัด*. เชียงใหม่:
วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ราชกิจจานุเบกษา. (๒๕๖๒). *ประกาศคณะกรรมการหอพื้นบ้าน*. สืบค้นจาก www.ratchakitcha.soc.go.th.

สงกรานต์ สมจันทร์. (๒๕๕๗). *ดนตรี : บางบท*. กรุงเทพฯ: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์.

สภาการแพทย์แผนไทย. (๒๕๖๒). *หอพื้นบ้านคือใคร*. สืบค้นจาก www.thaihof.org.

สามารถ ใจเตี้ย. (๒๕๖๑). *วัฒนธรรมสุขภาพล้านนาเพื่อสุขภาพ*. *วารสารธรรมศาสตร์เวชสาร*. ๑๘(๒),

๒๔๐ – ๒๔๘.

เสาวนีย์ กุลสมบูรณ์ และคนอื่น ๆ. (๒๕๕๐). *สถานภาพและทิศทางการวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

จรรยา วงศ์ชัย. เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕. (๒๙ ตุลาคม ๒๕๖๓).

สัมภาษณ์.

จันทร์ฉาย เขตสิทธิ์. เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗. (๙ เมษายน ๒๕๖๓).

สัมภาษณ์.

วิไล วิชัยวงศ์. เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓. (๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๓).

สัมภาษณ์.

สุจิตรา วิโสภา. เพชรราชภัฏ * เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔. (๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๓).

สัมภาษณ์.

อรรณพ จันทบุตร. เพชรราชภัฏ – เพชรล้านนา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘. (๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๔).

สัมภาษณ์.

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

๒๐๒ ถนนช้างเผือก ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร: ๐-๕๓๘๘-๕๘๖๐, ๐-๕๓๘๘-๕๘๘๓

www.culture.cmru.ac.th www.facebook.com/ilacmru ilaccmru@gmail.com

